

ÜMMÜ SÜLEYM İLE İLGİLİ BİR RİVAYETİN İSNAD VE METİN ANALİZİ

Nejla Hacıoğlu

Kırıkkale Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, Kırıkkale/Türkiye
nejlahacioglu@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0267-045X>

Article Types / Makale Türü

ResearchArticle / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi

10/03/2021

Accepted / Kabul Tarihi

05/04/2021

DOI: <https://doi.org/10.26791/sarkiat.894696>

ÜMMÜ SÜLEYM İLE İLGİLİ BİR RİVAYETİN İSNAD VE METİN ANALİZİ

ÖZ

Ele aldığımız rivayet, Ümmü Süleym ve Ebû Talha'nın çocuk yaştaki oğulları Ebû Umeyr'in vefat ettiği gün Ümmü Süleym'in olaya ilişkin davranışlarını ve bu davranışlarla ilgili Hz. Peygamber'in tavrını konu edinmektedir. Rivayette anlatıldığına göre Ümmü Süleym, oğlunun ölümünü, akşam eve gelen kocası Ebû Talha'dan gizleyerek, hiçbir şey olmamış gibi davranmış, hatta süslenmiş ve o gece eşiyle birlikte olmuştur. Bu durum Hz. Peygamber'e iletildiğinde Hz. Peygamber, Ümmü Süleym'in bu tavrını onaylarcasına geçirdikleri gecenin mübarek olması için dua da bulunmuştur. Bu anlatımda çocuğun ölümünü hafife alan ve geçirilen geceye önem atfeden bir dil söz konusudur. Merhametli, duygulu ve duyarlı bir kişiliğe sahip olan Hz. Peygamber'in bir çocuk ölümü karşısında duyarsızlık hissi veren bir tavır ile anlatılması bize kabulü zor bir durum olarak görünmüş, bu anlatımın ne derecede gerçeği yansıttığı konusunda araştırma yapma ihtiyacı duyulmuştur. Aynı şekilde çocuğunu kaybetmiş bir annenin tutumuna dair anlatılanlar da tetkik edilmeye muhtaç görülmüştür. Bu soruların cevaplarını bulmak üzere rivayetin hadis kaynaklarında mevcut bütün tarikleri biraraya getirilmiş, tarikler ayrı ayrı ele alınarak isnad ve metin analizine tabi tutulmuştur. Yapılan araştırma sonucunda rivayetin isnad ve ravi güvenilirliği açısından önemli problemler taşımadığı ancak ravi tasarruflarının etkisiyle anlam farklılaşmalarının olduğu görülmüş, bütün tariklerdeki metinler birarada değerlendirildiğinde daha makul ve anlaşılabilir bir mananın tespiti mümkün olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Rivayet, Hz. Peygamber, Ümmü Süleym, Ebû Talha, Çocuk ölümü

ISNAD AND TEXT ANALYSIS OF A NARRATIVE RELATED UMM SULAYM

ABSTRACT

In this paper, the narrative about the behaviour of Umm Sulaym on the day her and Abu Talha's son Abu Umayr died and about the Prophet's attitude towards Umm Sulaym's behaviour will be explored. According to the narrative, that day Umm Sulaym acted as if nothing had happened and hid the death of her son from her husband Abu Talha who came home in the evening. She even dressed up and had intercourse with her husband that night. When this situation was conveyed to the Prophet, he prayed for the blessing of the night they spent, as if confirming the behaviour of Umm Sulaym. In this narrative, there is a language that underestimates the death of a child and attaches importance to the night spent. Being a man of mercy and tender, the narrative attributing indifference to the Prophet towards the death of a child has been considered unacceptable by us and the need for further research arose to understand to what extent this narrative reflects the truth. Likewise, the narrative about a mother's attitude who has lost her child entails further analysis. In order to answer these questions, all the sanads present in the narrative have been brought together and have been examined separately and analysed with respect to their isnads and texts. The result suggests that the narrative does not involve important problems in terms of reliability of the isnad and narrators, however, it has been inferred that there are nuances in meaning due to narrator dispositions, and it has been achieved to reach a more reasonable and comprehensible meaning when the texts in all the tariks were evaluated together.

Keywords: Narration, The Prophet, Umm Sulaym, Abu Talha, Child death.

GİRİŞ

Ele aldığımız rivayette ismi geçen sahâbîler Ümmü Süleym, Ebû Talha ve küçük yaşta vefat eden çocukları Ebû Umeyr'dir. Ümmü Süleym'in oğlu, Ebû Talha'nın üvey oğlu Enes b. Mâlik rivayeti nakleden şahıstır ve bir akşam evlerinde geçen bir olayı anlatmaktadır.

Rivayete konu olan kadın sahâbî Ümmü Süleym, çeşitli yön ve özellikleri ile hem yaşadığı dönemde hem de sonraki dönemlerde kendisinden söz ettiren bir isim olmuştur. Hadis kaynaklarında onunla ilgili çokça rivayet mevcut olup biyografi türü eserlerde de onun hayatı ile alakalı geniş bir malumat bulunmaktadır. Tam ismi, Ümmü Süleym Gumeysâ bint Milhân (Mâlik) b. Hâlid el-Ensâriyye el-Hazreciyye'dir. Câhiliye döneminde Mâlik b. Nadr ile evlenmiş, bu evlilikten Enes b. Mâlik doğmuştur. O, Hz. Peygamber henüz Mekke'de iken İslâmiyet'i kabul etmiş, ensardan ilk müslüman olanlar arasında yer almıştır. Onun müslüman olmasından hoşlanmayan kocası Mâlik b. Nadr bir süre sonra vefat etmiştir. Ebû Talha el-Ensârî dul kalan Ümmü Süleym'e evlenme teklif etmiş, Ümmü Süleym, İslâmiyet'i kabul etmesi şartıyla mehir almadan kendisiyle evleneceğini söylemiştir. Bunun üzerine Ebû Talha Müslüman olmuş ve Ümmü Süleym ile evlenmiş, bu evlilikten Ebû Umeyr ve Abdullah adlarındaki çocukları dünyaya gelmiştir.¹ Rasûlullah Medine'ye gelince Ümmü Süleym'in, oğlu Enes'i Hz. Peygamber'in hizmetine verdiği de bilinen bir husustur.² Ümmü Süleym, İslam'a girmedeki önceliğinin yanı sıra cesareti ile de öne çıkan bir kişidir. Uhud Gazvesi'nde yaralıları tedavi etmiş, su dağıtmış, hamile olduğu halde belinde bir hançer ile Huneyn Gazvesi'ne katılmıştır.³ Ayrıca diğer hanımların Resûlullah'a sormaya cesaret edemediği bazı özel meseleleri Hz. Peygamber'e sormuş, bu yönüyle de Hz. Peygamber'in takdirini kazanmıştır.⁴ Bunların yanında Hz. Peygamber'in zaman zaman Ebû Talha ve Ümmü Süleym'in evlerine gittiği, Ümmü Süleym'in hazırladığı yemeği yediği ve orada öğle uykusuna (kaylûle) yattığına dair bilgiler⁵ Hz. Peygamber ile ilişkisi bağlamında zikredilebilecek örneklerden bazılarıdır.

Ümmü Süleym'in kocası Ebû Talha Zeyd b. Sehl b. el-Esved el-Ensârî de(öl. 34/654-55) ashap arasında cesareti ve yiğitliği ile tanınan bir sahâbîdir. Ebû Talha, Bedir Gazvesi'ne katılmış, Uhud Gazvesi'nde vücudunu Hz. Peygamber'e siper ederek düşman kuvvetlerinin üzerine ok yağdırmış, daha sonra yapılan gazvelerin hepsine katılmış ve Huneyn Gazvesi'nde müşriklere karşı büyük bir mücadele sergilemiştir.⁶

Rivayette vefatı konu edilen küçük çocuk, Ebû Umeyr künyesiyle bilinmektedir. Ebû Umeyr, Hz. Peygamber'in zaman zaman yanına gelerek konuştuğu ve şakalaştığı bir çocuktur. Onun Nuğayr adında kırmızı gagalı, serçeye benzer küçük bir kuşu olduğu, bazı rivayetlerde kuşu öldüğünde bazılarında ise normal zamanlarda Hz. Peygamber'in onu görünce "Ya Ebâ Umeyr mâ feale en-Nuğayr?" (Ey Ebû Umeyr ne yaptı Nuğayr?) diyerek kuşu sorduğu ve şakalaştığına dair nakiller mevcuttur.⁷

Bir çocuğun ölümü karşısında takınılan tavır merkezinde şekillenmekte olan bu rivayette Hz. Peygamber'in ve çocuğun annesi Ümmü Süleym'in tutumuna ilişkin dile getirilen hususların ne derece hakikati

1 - Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd el-Hâşimî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, nşr. Ali Muhammed Ömer (Kâhire: y.y., 2001), 10/395.

2 - Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (Kahire: Dâru'l-hadîs, 1427/2006), 3/397; Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî, *el-İsâbe fi temyîzi's-sahabe*, nşr. Âdil Ahmed Abdulmevcûd - Alî Muhammed Mu'avvad (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994), 1/71.

3 - İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/77, 10/395.

4 - Bir defasında Hz. Peygamber'e gelerek ihtilâm olan kadının erkekler gibi yıkanıp yıkanmayacağını sormuş, Resûl-i Ekrem de, "İslaklık gördüğü zaman yıkanmalıdır" cevabını vermiştir. (Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân ed-Dârimî, *es-Sünen*, nşr. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî, (b.y.: Dâru'l-Muğnî, 1412/2000), 1/591; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Zühayr en-Nâsir (Beyrut: Dâru Tûku'n-Necât, 1422), "İlm", 50, "Gusl", 22; Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), "Hayz", 32.)

5 - İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/78; Buhârî, "Cihâd", 38; Müslim, "Fadâ'ilu's-sahâbe", 104.

6 - Buhârî, "Menâkibu'l-ensâr", 18.

7 - Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*.thk. Şuayb el-Arnaût (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 5/368; Buhârî, "Edeb", 112; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen*, nşr. Şuayb el-Arnaût (b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), "Edeb", 24.

yansıttığı tespitiye çalışılacaktır. Bu amacı gerçekleştirmek üzere takip edilecek yöntem rivayetin bütün tariklerini biraraya getirmek suretiyle rivayeti isnad ve metin açısından tetkik etmek olacaktır. Bu yöntem manen rivayet ve ravi tasarruflarından kaynaklanan hususları tespit imkânının yanında metinde yer alan unsurların bütününe görmek suretiyle rivayetin doğru anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

1. RİVAYET VE TARIKLERİ

Ümmü Süleym ve Ebû Talha'nın çocuk yaşta bir erkek çocuklarının vefat ettiği gün yaşananların konu edildiği rivayetin hadis kaynaklarında 18 tarikile geldiği tespit edilmiştir. Rivayetin tek sahâbî ravisi Enes b. Mâlik'tir. Bunun sebebi rivayete konu olan hususun bir akşam evlerinde geçen bir olay olmasıdır. Rivayetin 10 tarikinde Enes'ten rivayette bulunan Sâbit el-Bünânî, 4 tarikte ise İbn Sîrîn'dir. Diğer tariklerde Enes'ten rivayet eden isimler, Abdullah b. Avn, Humeyd et-Tavîl, İshâk b. Abdillâh b. Ebî Talha ve Abdullâh b. Abdillâh b. Ebî Talha'dır. Rivayetin tarikleri isnad şemasında gösterilmiştir.

Rivayetin muhtevasını görmek amacıyla metin açısından farklılıklar barındıran birkaç tarikini zikretmek faydalı olacaktır. Rivayetin çok sayıda tariki arasında sade ve abartısız bir anlatıma sahip iki tariki mevcuttur. Bunlardan birisi rivayetin en erken kaynağı olan Ma'mer b. Râşid'in el-Câmi' isimli eserinde yer almaktadır. Abdürrezzâk'ın *el-Musannef*'inde de aynı sened ve metin ile yer alan rivayet Enes b. Mâlik'ten şöyle nakledilmektedir:

“Ümmü Süleym ve Ebû Talha'nın bir oğlu oldu. (Çocuk yaşta iken) Hastalandı ve o hastalıktan vefat etti. Öldüğünde annesi üzerini bir örtü ile kapattı. Ebû Talha geldi ve ‘Oğlum bu akşam nasıl?’ diye sordu. Ümmü Süleym: ‘Bu akşam daha rahat’ cevabını verdi. Ebû Talha akşam yemeğini yedi. Gecenin bir vaktinde Ümmü Süleym Talha'ya: ‘Bir kişi sana bir şeyi emaneten verir de, sonra onu geri almak isterse, onu vermemen doğru olur mu?’ diye sordu. Talha: ‘Hayır’ dedi. Bunun üzerine Ümmü Süleym: ‘Allah sana bir emanet verdi ve onu geri aldı’ dedi. Talha sabah erkenden Hz. Peygamber'in yanına gitti ve Ümmü Süleym'in sözlerini ve onunla o gece karı-koca ilişkisine girdiklerini haber verdi. Hz. Peygamber: ‘Allah gecenizi mübarek kılsın’ dedi. Abdullâh isminde bir oğlu oldu ve zamanının en hayırlılarından oldu.”⁸

Diğer sade anlatıma sahip tariki Buhârî zikretmiştir ve onun metni de yukarıdaki metne benzerdir.⁹

Müslim'in Ahmed b. Hanbel ile aynı sened ve metin ile zikrettikleri diğer bir tarikin araştırma konumuz ile ilgili kısmı şöyledir:

“Ebû Talha'nın Ümmü Süleym'den olan oğlu öldü. Ümmü Süleym aile efradına:

‘Ben söylemeden, Ebû Talha'ya çocuğu hakkında bir şey söylemeyin!’ diye tenbih etti.

Ebû Talha eve döndü. Ümmü Süleym, akşam yemeğini getirdi. Ebû Talha da yedi, içti. Sonra Ümmü Süleym, Ebû Talha için daha önce yaptığından çok daha güzel bir şekilde süslendi. Bunun üzerine Ebû Talha, onunla münasebette bulundu. Ümmü Süleym, kocasının karnının doyduğunu ve kendisinden de zevkini aldığını görünce, şöyle dedi: ‘Ey Ebû Talha; bir cemaat, bir ev halkına bir şeyi emaneten verirler de, sonra onu geri almak isterlerse, ev halkının onu vermemeleri doğru olur mu?’ diye sordu. Ebû Talha: ‘Hayır’ cevabını verince Ümmü Süleym: ‘Öyleyse, oğluna karşılık Allah'tan sevap bekle!’ dedi. Bunun üzerine Ebû Talha şöyle dedi: ‘Kirleninceye kadar beni oyaladın, sonra da bana oğlumun öldüğü haberini verdin.’ Ebû Talha, Hz. Peygamber'e geldi ve olup biteni haber verdi. Hz. Peygamber de, ‘Yüce Allah gecenizi mübarek kılsın’ buyurdu. Enes şöyle devam etti: ‘Ümmü Süleym hamile kaldı’...”¹⁰

Buhârî ve Müslim'in aynı sened ve metinle zikrettikleri diğer bir tarikte olay şöyle anlatılmaktadır:

8 - Ebû Urve Ma'mer b. Râşid el-Basrî, *el-Câmi'*, nşr. Habîburrahmân el- A'zamî (Pakistan: el-Meclisu'l-İlmî, 1403/1982), 11/139; Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, 9/35.

9 - Buhârî, “Cenâiz”, 40.

10 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/456; Müslim, “Fadâil”, 107.

“Ebû Talha'nın oğlu hastalanmıştı. Ebû Talha evden çıktı, arkasından çocuk öldü. Eve dönünce; ‘Yavrum ne yapıyor?’ diye sordu. Ümmü Süleym: ‘O eskisinden daha rahat’ diye cevap verdi. Akşam yemeğini hazırladı, o da yedi. Sonra Ümmü Süleym’le yattı. İşini bitirince karısı: ‘Şimdi çocuğu defnedin!’ dedi. Sabahleyin Ebû Talha, Rasûlullah’a geldi, durumu haber verdi. Hz. Peygamber: ‘Bu gece gelin-güvey oldunuz mu?’ diye sordu. Ebû Talha: ‘evet’ dedi. Rasûlullah da: ‘Allahım onlara mübarek kıl!’ diye dua etti. Sonra Ümmü Süleym, bir oğlan doğurdu. Enes şöyle dedi: Ebû Talha bana dedi ki: ‘Al onu Hz. Peygamber’e götür!’ Ümmü Süleym, onunla birkaç tane de hurma gönderdi. Hz. Peygamber çocuğu aldı ve ‘Yanında bir şey var mı?’ diye sordu. O da: ‘Evet, hurmalar var’ dedi. Hz. Peygamber, hurmaları aldı, çiğnedi, sonra onları ağzından çıkardı ve çocuğun ağzına koydu. Sonra damağını ovdu ve ona Abdullah adını verdi.”¹¹

Rivayet, sırasıyla Ma‘mer b. Râşid’in (öl. 153/770)*el-Câmi*, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî’nin (öl. 204/819) *el-Müsned*, Abdürrezzâk es-San‘ânî’nin (öl. 211/826-27)*el-Musannef*, Ahmed b. Hanbel’in (öl. 241/855) *el-Müsned*, Buhârî (öl. 256/870) ve Müslim’in (öl. 261/875)*Sahîhleri*, Ebû Ya‘lâ’nın (öl. 307/919)*el-Müsned*, İbn Hibbân’ın (ö. 354/965) *es-Sahîh*, Taberânî’nin (öl. 360/971)*el-Mu‘cemu’l-kebîr* ve Beyhakî’nin (öl. 458/1066)*es-Sünen* isimli eserlerinde yer almaktadır. Diğer kaynaklarda birer tarikile zikredilen rivayet, Ahmed b. Hanbel’in eserinde 7, Buhârî ve Müslim’in eserlerinde ikişer tarikile yer almaktadır. Söz konusu tariklerin sened ve ravileri sıhhat durumları açısından incelemeye tabi tutulacaktır. Bu eserler dışında rivayeti incelediğimiz kaynaklardan İbn Sa‘d (öl. 230/845),¹² Ebû Avâne (öl. 316/928)¹³ ve Begavî’de (öl. 317/929)¹⁴ yer alan rivayetler isnad ve metin analizine tabi tutulmayıp gerektiğinde teyid amaçlı istifade edilecektir.

2. RAVİ VE SENED DEĞERLENDİRMESİ

Söz konusu senedler eserlerin kronolojik sırasına göre ele alınacak ve rical kaynaklarında verilen bilgiler doğrultusunda ravilerin ve senedlerin güvenilirlik durumu tespiti için çalışılacaktır. Bu bölümde kronolojik sıralamayı esas alarak Ma‘mer b. Râşid’ten sonra Ebû Dâvûd et-Tayâlisî’nin eserine yer vermemiz gerekirken Ma‘mer b. Râşid ile Abdürrezzâk es-San‘ânî’nin bu rivayeti aynı sened ve metin ile zikretmeleri ve Tayâlisî ile San‘ânî arasında da önemli bir zaman farkı bulunmaması sebebiyle Ma‘mer ve San‘ânî’yi arka arkaya zikretmeyi tercih ettik.

Rivayetin isnadları ve ravi değerlendirmeleri şöyledir:

1. **Ma‘mer b. Râşid (öl. 153/770):** Sâbit el-Bünânî (öl. 127/744)> Enes b. Mâlik (öl. 93/711-12)¹⁵

2. **Abdürrezzâk es-San‘ânî (öl. 211/826-27):** Ma‘mer (öl. 153/770)> Sâbit (öl. 127/744)> Enes b. Mâlik¹⁶

Sâbit el-Bünânî, Ebû Muhammed Sâbit b. Eslem el-Basrî el-Bünânî (öl. 127/744): Enes b. Mâlik, İbn Ömer, İbn Zübeyr, Amr b. Ebî Seleme ve başkalarından rivayette bulunmuş, kendisinden ise Ma‘mer, Hammâd b. Seleme, Cafer b. Süleymân, Süleymân b. el-Muğîre, Humeyd et-Tavîl, Hemmâm, Ebû Avâne, gibi birçok muhaddis rivayette bulunmuştur. Rivayetleri *Kütüb-i Sitte* ve Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde yer almaktadır. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn (öl. 232/847) ve Nesâî (öl. 303/915) gibi âlimler onun sika olduğunu söylemiş, bunun yanında onun hakkında “sebt” (sağlam),¹⁷ “sahîhu’l-hadîs” (hadisi sahihtir)¹⁸ gibi ta‘dil ifadeleri kullanılmış, Basra ehlinin en âbid kişilerinden olduğu belirtilmiştir. İbn Hibbân,

11 - Buhârî, “Akîka”, 1; Müslim, “Âdâb”, 23.

12 - İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 7/78, 10/401-403.

13 - Ebû Avâne Ya‘kûb b. İshâk el-İsferâyîni, *el-Müsnedü’s-sahîhu’l-muharrec alâ Sahîhi Müslim*, nşr. Heyet (b.y.: y.y., 1435/2014), 17/149, 19/9, 19/12.

14 - Ebu’l-Kâsım Abdullâh b. Muhammed el-Begavî, *Mu‘cemu’s-Sahâbe*, nşr. Muhammed Avd el-Menkûş - İbrâhîm İsmâîl el-Kâdî (b.y.: y.y., 1432/2011), 2/464.)

15 - Ma‘mer b. Râşid, *el-Câmi*, 11/139.

16 - Abdürrezzâk es-San‘ânî, *el-Musannef*, 9/35.

17 - Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 353.

18 - Ahmet Yücel, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri ve İlgili Çalışmalar* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998), 138.

Sikât isimli eserinde onun ismine yer vermiştir. Sâbit, Enes b. Mâlik'ten rivayet edenler arasında İbn Şihâb ez-Zührî'den (öl. 124/742) sonra en güvenilir kişi kabul edilmiştir. Bazı kaynaklarda Sâbit'in hadis rivayeti açısından güvenilir olmadığını çağrıştıran kayıtlar da yer almıştır. Bununla ilgili olarak İbn Adî (öl. 365/976), ondan çok zayıf olanların nakilde bulunduğunu, onun hadislerinde görülen zayıf noktaların kendisinden değil hadislerini rivayet eden zayıf râvilerden kaynaklandığını söylemiştir.¹⁹

Ma'mer b. Râşid, Ebû Urve Ma'mer b. Râşid el-Basrî es-San'ânî (öl. 153/770): Zührî, Katâde ve başkalarından hadis almış, kendisinden de Sevrî, Şu'be, Abdürrezzâk ve başkaları rivayette bulunmuştur. Yaşadığı devrin önde gelen âlimlerinden kabul edilmiştir. Onun hakkında sika diyenler bulunmakla beraber, bazı rivayetleri yönünden eleştirilmiş, sikalara muhalafet ettiği ve vehimleri olduğundan bahsedilmiştir. Ma'mer b. Râşid'in Basra'daki rivayetleri tenkit edilmiştir. Yahyâ b. Maîn, Ma'mer'in, Sâbit, Âsım b. Ebî'n-Nücûd ve Hişâm b. Urve'den rivayetlerinin muzdarib (tutarsız) ve çok hatalı olduğunu söylemiştir. Ebû Hâtim de Basra'da rivayet ettiklerinde hatalar bulunduğunu söylemekle birlikte "sâlihu'l-hadis" olduğunu söylemiştir. Bunun yanında Ma'mer, Zührî'den rivayette bulunanların en güvenilirini kabul edilmiştir.²⁰

Bu senedlerdeki râvilerden Sâbit el-Bünânî hakkında hadis münekkitleri güvenilirliğe delalet eden ifadeler kullanmışlar ancak isnaddaki diğer isim olan Ma'mer'i sika olarak kabul edenler bulunmakla beraber hataları bulunduğu ve özellikle de hocası Sâbit'ten yaptığı rivayetlerin zayıf olduğu yönündeki tenkitler isnadın sahliliğine gölge düşüren bir husus olmuştur. Bu tür senedler klasik hadis usûlünde hasen kategorisinde değerlendirilmektedir. Senedde ittisal açısından bir problem bulunmamaktadır.

3.Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (öl. 204/819): Süleymân b. el-Muğîre (öl. 165/781), Hammâd b. Seleme (öl. 167/784), Ca'fer b. Süleymân (öl. 178/794) > Sâbit (öl. 127/744) > Enes b. Mâlik²¹

İsnadın, râvilerinden Sâbit'in durumuna temas edilmişti.

Süleymân b. el-Muğîre, Ebû Saîd Süleymân b. el-Muğîre el-Kaysî el-Basrî (öl. 165/781): Sâbit el-Bünânî, Humeyd b. Hilal ve İbn Sîrîn Süleymân b. el-Muğîre'nin rivayet aldığı kişilerdendir. Kendisinden Behz b. Esed, Ebû Dâvûd ve Ebu'l-Velîd et-Tayâlisî, Süleymân b. Harb, Şeybân b. Ferrûh ve başkaları nakilde bulunmuştur. Ali b. el-Medîni (öl. 234/848-49) onun Sâbit el-Bünânî'den hadis rivayet edenler arasında Hammâd b. Seleme'den sonra en güvenilir râvi olduğunu belirtmiştir. Şu'be b. Haccâc (öl. 160/776), Süleymân b. el-Muğîre'yi güvenilir rivayetleri sebebiyle "Basra halkının efendisi" diye nitelemiştir. Süleymân b. Muğîre hakkında İbn Sa'd, Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtim er-Râzî (öl. 277/890) gibi hadis münekkitleri "sika", "sebt" ve "me'mûn" (güvenilir)²² terimlerini kullanmışlardır. Muğîre'nin rivayetleri Buhârî hariç *Kütüb-i Sitte* başta olmak üzere diğer hadis kitaplarında bulunmaktadır.²³

Hammâd b. Seleme, Ebû Seleme Hammâd b. Seleme b. Dînâr el-Basrî el-Hırakî (öl. 167/784): Sâbit el-Bünânî, Humeyd et-Tavîl gibi kişilerden hadis almış, kendisinden İbn Mübârek, Yahyâ b. Saîd, Affân b. Müslim, Süleymân b. Harb rivayette bulunmuştur. Sâbit el-Bünânî ve dayısı Humeyd et-Tavîl'den gelen rivayetleri en iyi bilen kişi olduğu birçok âlim tarafından ifade edilmiştir. Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Ebu'l-Hasan el-İclî (öl. 261/875) ve Neşâi gibi hadis âlimleri Hammâd'ın sika olduğu görüşündedir. İbn Sa'd, Hammâd'ı sika olarak değerlendirirken rivayetleri arasında bazı münker hadislerin (makbul olmayan hadisler) de bulunduğuna dikkat çekmiştir. Aynı şekilde Zehebî de (öl. 748/1348) onun sika olduğunu söylemekle beraber evhâmı olduğunu ve Hammâd'ın hadis rivayet ederken hâfızasına güvenerek hareket

19 - Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, nşr. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî (Beyrut: y.y., 1952), 2/449; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *es-Sikât* (b.y.: y.y., 1419/1998), 1/498; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, nşr. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 1/362; Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzibu't-Tehzib* (Beyrut: y.y., 1404/1984), 2/3.

20 - İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/255-257; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4/154; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibu't-Tehzib*, 10/219. Ayrıca geniş bilgi için bk. Fikret Özçelik, "Farklı Fikhî Hükümlerin Tezahüründe Hadislerin Rolü: Gaylân b. Seleme Rivayeti Örneği", *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 11/3 (Aralık 2019), 1122-1123.

21 - Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî, *el-Müsne'd*, nşr. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî (Mısır: Dâru Hicr, 1419/1999), 3/534.

22 - Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 216.

23 - İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/144-145; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, 4/193.

etmesi sebebiyle zaman zaman yanıldığını belirtmiştir. Buhârî, Hammâd'ın yalnız bir rivayetini alırken diğer *Kütüb-i Sitte* müellifleri onun çok sayıda rivayetlerine yer vermişlerdir. Müslim, hâfıza bozukluğundan önce sadece Sâbit el-Bünânî'den gelen rivayetlerini aldığını, onun dışındaki on iki rivayetini istişhâd için kullandığını, sika râvilere muhalefet ettiği noktalarda ihtiyaten ona güvenmemek gerektiğini söylemiştir.²⁴

Ca'fer b. Süleymân, Ebû Süleymân Ca'fer b. Süleymân ed-Dab'î el Basrî, (öl. 178/794): Rivayetlerinin çoğu Sâbit el-Bünânî'dendir. Kuteybe, Sevrî, Ebu'l-Velid et-Tayâlisî ve başkaları ondan hadis nakletmişlerdir. Hakkında hem ta'dîl hem de cerh ifadeleri kullanılan bir şahıstır. Buhârî ve Müslim'in onu hoş görmedikleri nakledilmektedir. İbn Sa'd, sika olmakla beraber onda zayıflık bulunduğunu belirtmiş, Yahyâ b. Saîd el-Kattân (öl. 198/813) onu zayıf görerek rivayet almamış, Ahmed b. Hanbel onun hakkında "lâ be'se bih", (rivayetinde sakınca yoktur)²⁵ Yahyâ b. Maîn, "sika", "lâ yüktebu hadisihi" (hadisi hiçbir şekilde yazılmaz)²⁶ terimlerini kullanmıştır. Ali b. el-Medîni, Sâbit'ten çok hadis rivayet ettiğini, bunlar arasında mürsel ve münker hadisler bulunduğunu belirtmiştir. Bunların yanında başka hadis münekkitleri de onu "lâ enşitu lihadisihi" (hadisi için kendimi yormam)²⁷, "lâ be'se bih", "lâ yüktebu hadisihi" gibi tabirlerle tenkit etmişler, ayrıca Şia'ya meyletmesi ile marûf olduğunu, ancak dâî olmadığını belirtmişlerdir. Ebû Hâtim bu durumu izah sadedinde, hadis imamları arasında onun sadûk ve mutkin olduğu hususunda ihtilaf bulunmadığını, ancak ehl-i beyte meylettığını, dâî olmadığından haberleriyle ihticacın câiz olduğunu söylemektedir.²⁸

Bu senedin ravileri arasında herhangi bir inkıta bulunmamakta, rivayet ittisal şartını taşımaktadır. Senedin üçüncü tabakasında Süleymân b. el-Muğîre, Hammâd b. Seleme ve Ca'fer b. Süleymân olmak üzere üç ravi bulunmaktadır. İsnadda yer alan Sâbit'in güvenilir olduğuna dair bilgi daha önce verilmişti. Münekkit âlimler tarafından Süleymân b. el-Muğîre hakkında tevsik edici ifadeler kullanılması ve herhangi bir olumsuz görüş beyan edilmemiş olması sebebiyle bu senedin sahih olduğunu söylemek mümkündür. Aynı tabakada yer alan Hammâd b. Seleme hakkında da ta'dîl ifadeleri kullanılmış ancak zaman zaman hata yaptığı ve rivayetleri arasında münker hadislerin bulunduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte Hammâd'ın özellikle Sâbit'ten aldığı rivayetlerin sağlam olduğuna dikkat çekilmesi bu sened bağlamında onu tezkiye edici bir unsur olarak görünmektedir. Diğer ravi Ca'fer b. Süleymân hakkında ise ta'dîl ifadelerinin yanında bazı cerh lafızları kullanılmış özellikle de çok nakilde bulunduğu Sâbit'ten mürsel ve münker hadisler rivayet ettiği söylenmiştir. Ancak aynı tabakada güvenilir ravilerin bulunması sebebiyle senedde herhangi bir zaaf-tan söz edilemeyeceğini düşünmekteyiz.

4.Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855): Behz (öl. 200?) > Süleymân b. el-Muğîre (öl. 165/781) > Sâbit (öl. 127/744) > Enes b. Mâlik²⁹

Bu senedin yukarıdaki isnaddan tek farklı ravisi Behz b. Esed'dir.

Behz b. Esed, Ebu'l-Esved Behz b. Esed el-Ammî el-Basrî (öl. 200/815?): Süleymân b. el-Muğîre, Şu'be, Hammâd b. Seleme ve Hemmâm ve başkalarından rivayet etmiş, kendisinden Kuteybe, Ahmed b. Hanbel, İbrahim b. Mûsâ ve Basralı muhaddisler rivayette bulunmuşlardır. Behz b. Esed'i Ahmed b. Hanbel, "son derece sağlam", Yahyâ b. Maîn, "sika", Ebû Hâtim, "sika", "sadûk" lafızlarıyla tevsik etmişler, İbn Hibban, *Sikat* adlı eserinde ismini zikretmiştir.³⁰

24 - İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/282; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/141; Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî el-Cürcânî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, nşr. Mâzen Muhammed es-Sersâvî (Riyâd: m.y., 1434/2013), 3/35; Ebu'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980), 2/277-281; Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, 1/591. Ayrıca geniş bilgi için bk. Fikret Özçelik, "Cerh-Ta'dilde Rivayetlerin Muârazası: Hammâd b. Seleme'nin Kays b. Sa'd Rivayeti Özelinde", Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 20/1 (2020), 143-146.

25 - Yücel, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri*, 142.

26 - Yücel, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri*, 60.

27 - Yücel, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri*, 138.

28 - İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/481; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 1/1165; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 2/81-82.

29 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/456.

30 - İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/431. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/155; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-Tehzîb*, 1/128.

Bu senedin yukarıdaki tarikten farklı olan ravisi Behz b. Esed de diğer raviler gibi tevsik edilmiştir. Senedde hoca-talebe ilişkisi açısından herhangi bir inkita söz konusu değildir. Dolayısıyla bu isnadın da sahih olarak nitelendirilebileceği anlaşılmaktadır. Şuayb Arnaût, isnadın Müslim'in şartına göre sahih, ricalin sika ve Müslim'in ravilerinden olan Süleyman b. el-Muğire dışındakilerin şeyhayn ravileri olduğunu belirtmektedir. Buhârî ihticac amaçlı değil, rivayetlerine kuvvet kazandırmak ve desteklemek amacıyla (makrûnen) zikrettiği bazı isnadlarda onun ismine yer vermiştir.³¹

5. Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855): Affân (ö. 220/835) > Hammâd (öl. 167/784) > Sâbit (öl. 127/744) > Enes b. Mâlik³²

Bu senedin yukarıdaki senedden farklı olan ravisi Affân b. Müslim'dir.

Affân b. Müslim, Ebû Osman Affân b. Müslim b. Abdillâh es-Saffâr el-Basrî el-Ensârî (öl. 220/835): Hammâd b. Seleme, Hammâd b. Zeyd, Süleymân b. el-Muğire, Hemmâm b. Yahyâ ve başka birçok kişiden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden Ahmed b. Hanbel, Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe, Ebû Zür'a ve başkaları nakilde bulunmuştur. Affân b. Müslim'i Ebû Hâtim, "sika", "mutkin" (titiz),³³ "metîn" (sağlam),³⁴ İclî, "sika", "sebt", sünnete bağlı, İbn Adî, "lâ be'se bih", "sadûk" lafızlarıyla tevsik ederken, Süleymân b. Harb, "re-diu'l-hıfz" (hafızası zayıf) ve "batiu'l-fehm" (anlayışı kıt) ifadeleriyle tenkit etmiştir. Affân b. Müslim'in vehme düştüğünü söyleyenler ve bunu reddedenlerin görüşleri kaynaklarda kaydedilmiştir. Ahmed b. Hanbel onun sebt olduğunu, ancak Affân'ın naklettiği rivayetler için mutâbaât gerektiğini belirtmiştir. Zehebî ölümünden kısa bir müddet önce yakalandığı hastalık dolayısıyla meydana gelen değişikliğin (hâfıza zayıflığı) daha önceki rivayetlerine gölge düşürmeyeceği görüşündedir.³⁵

Senedin Affân dışındaki diğer ravilerinin güvenilir olduğu ifade edilmişti. Affân hakkında ise onu sika görenlerin yanısıra vehme düştüğünü ve zabtıyla alakalı birtakım kusurları bulunduğunu söyleyenler de olmuştur. Bu tenkitler isnadın sıhhati üzerinde önemli bir etki oluşturmayacak bir seviyede görünmektedir. İsnaddaki ravilerin birbirlerinden hadis aldıkları ilgili kaynaklarda ismen belirtilmiştir. Şuayb Arnaût, isnadın Müslim'in şartına göre sahih, ricalin sika ve Müslim'in ravilerinden olan Hammâd b. Seleme dışındakilerin şeyhayn ravileri olduğunu belirtmektedir.³⁶

6. Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855): Affân (öl. 220/835) > Süleymân b. el-Muğire (öl. 165/781) > Sâbit (öl. 127/744) > Enes b. Mâlik³⁷

Bu seneddeki ravilerin hepsinin durumları hakkında yukarıda bilgi verilmiştir. Bu bilgiler dikkate alındığında bu isnadın da güvenilir olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca isnaddaki ravilerin birbirlerinden hadis işittikleri ve mülâki olduklarına dair kayıtlar rical kaynaklarında mevcut olup ittisal şartının sağlandığı görülmektedir. Arnaût, Süleyman b. el-Muğire'den dolayı isnadın Müslim'in şartlarına göre sahih olduğu görüşünü burada da tekrar etmiştir.³⁸

7. Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855): İbn Ebî Adî (öl. 194/809) > Humeyd (öl. 143/760) > Enes b. Mâlik³⁹

İbn Ebî Adî, Ebû Amr Muhammed b. Ebî Adî el-Basrî (öl. 194/809): Süleymân et-Teymî, Humeyd et-Tavîl, İbn Avn ve başkalarından hadis almıştır. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn ve daha birçok kişi ondan rivayette bulunmuştur. Kaynaklarda hakkında kısa bilgiler bulunan İbn Ebî Adî hakkında Ebû Hâtim ve

31 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/464, 456.

32 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/453.

33 - Yücel, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri*, 137.

34 - Yücel, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri*, 137.

35 - İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve 'ta'dîl*, 7/30; İbn Adî, *Du'afâ'*, 8/554; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 20/160-174; Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, 3/81-82.

36 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/463.

37 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/464.

38 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/464.

39 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/86.

Nesâî “sika” ifadesini kullanmış, İbn Mehdî(öl. 198/813) ondan övgüyle söz etmiştir. Bunun yanında Ebû Hâtîm’in onun hakkında bir defa “hadisiyle ihticac edilmez” dediği de kaydedilmiştir.⁴⁰

Humeyd et-Tavîl, Ebû Ubeyde (Ebû Ubeyd) Humeyd b. Ebî Humeyd Tîrûye el-Basrî (öl. 143/760): Humeyd, Enes b. Mâlik, Sâbit el-Bünânî, Mûsa b. Enes ve Nâfi‘ gibi isimlerden hadis rivayet etmiş, kendisinden de Mâlik b. Enes, yeğeni Hammâd b. Seleme, Yahyâ b. Saîd, Hammâd b. Zeyd, gibi âlimler rivayette bulunmuşlardır. Rivayetleri *Kütüb-i Sitte’de* yer almıştır. İbn Sa‘d, Yahyâ b. Maîn, İclî, Ebû Hâtîm, Nesâî gibi âlimler tarafından “sika” olarak nitelendirilmiş, bunun yanında onun hakkında “lâ be’se bih” ifadesi de kullanılmıştır. İbn Adî (öl. 365/976) ise onu “kesîru’l-hadîs” ve “müstakîmu’l-hadîs” (rivayetleri sağlam)⁴¹ olarak tanıtmıştır. Bununla birlikte onun hakkında Enes, Sâbit ve Katâde’den işittiklerinde ihtilata düştüğü şeklindeki değerlendirmelerin yanında çok sayıda âlim onun Enes’ten az sayıda hadis işittiğini, Sâbit’ten işittiklerini Enes’ten nakletmek yoluyla tedlis yaptığını belirtmiştir. Ayrıca unutkan olduğunu söyleyen münekkitler de olmuştur.⁴²

Bu senedin ravilerinin İbn Ebî Adî ve Humeyd hakkında adalet ve zapt sahibi olduklarına dair ta’dîl edici ifadeler kullanılmakla beraber güvenilirliklerini zedeleyici bazı özelliklerinden de bahsedilmiştir. Özellikle Humeyd’in Sâbit’ten işittiklerini Enes’ten zikretmek suretiyle tedlis yaptığı ve ondan rivayetlerinde ihtilata düştüğü yönündeki tenkitler rivayetin sıhhatini zayıflatmaktadır. Bu senedde de Humeyd’in rivayeti Sâbit’ten tedlis yoluyla aktarmış olması kuvvetle muhtemeldir. Hadis âlimlerinin bazılarına göre ne olursa olsun müdelles hadisler kabul edilemezler. Diğer bazılarına göre ise yalnız Süfyân b. Uyeyne gibi güvenilir kimselerden tedlis yaptığı bilinen kimselerin rivayetleri kabul edilebilir.⁴³ Humeyd, Süfyân b. Uyeyne gibi sikalardan tedlis yapmakla tanınmış bir kimse değildir. Ancak bu senedde tedlisle bulunduğu Sâbit’in güvenilir bir ravi olduğu da göz önünde bulundurulması gereken bir husustur. Şuayb Arnaût ise isnadın şeyhayn şartlarına göre sahîh olduğunu belirtmiştir.⁴⁴

8. Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855):İbn Ebî Adî (öl. 194/809)> İbn Avn (öl. 151/768)> Muhammed (ö. 110/729) > Enes b. Mâlik⁴⁵

Abdullah b. Avn, Ebû Avn Abdullah b. Avn b. Ertabân el-Müzenî el-Basrî (öl. 151/768): İbn Avn, Enes b. Mâlik’i görmüş, İbrâhim en-Nehaî, Şa‘bî, İbn Sîrîn ve Enes b. Sîrîn gibi birçok kişiden hadis nakletmiştir. Kendisinden Yezîd b. Hârûn, İbn Ebî Adî, A‘meş, Şu‘be b. Haccâc, Süfyân es-Sevrî, Abdullah b. Mübârek gibi âlimler rivayette bulunmuştur. Ebû Hâtîm, “Basra’da Enes b. Mâlik’i gören ancak ondan hadis işitmemiş olan bir grup vardır. İbn Avn da onlardandır”⁴⁶ diyerek İbn Avn’ın Enes’ten hadis işitmediğini söylemektedir. İbn Avn’ın Enes’i gördüğünü ancak ondan hiçbir şey işitmediğini İbn Hibbân’da belirtmektedir. Aynı şekilde Mizzî de(öl. 742/1341) onun Enes’ten hadis işittiğinin sabit olmadığını Ebû Hâtîm’in görüşüne atıfta bulunarak dile getirmektedir. Yahyâ b. Maîn, İbn Avn’ı “sebt” ve “sika” olarak nitelendirmekte, İbn Hibban, ibadete düşkün, sünnete bağlı ve zâhid ve vera sahibi bir kişi olduğunu belirtmektedir. Bunun yanında onun hakkında fâdıl, hâfız ve eşsiz bir insan olduğu yönünde değerlendirmeler yapılmıştır. *Kütüb-i Sitte* müellifleri İbn Avn’ın rivayetlerine yer vermiştir.⁴⁷

Muhammed b. Sîrîn, Ebû Bekr Muhammed b. Sîrîn el-Basrî (öl. 110/729): Otuz sahâbe ile görüştüğü kaydedilen İbn Sîrîn, Enes b. Mâlik, İbn Ömer, İmrân b. Husayn, Ebû Hüreyre gibi sahâbîlerden ve

40 - İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 7/186; Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, 6/258; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 9/12.

41 - Yücel, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri*, 138.

42 - İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 3/219; İbn Adî, *Du‘afâ’*, 3/381-385; Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, 1/610; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 3/34-35.

43 - Ebu’l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Tedribü’r-râvî fi şerhi Takrîbi’n-Nevevî*, nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî (b.y.: Dâru Taybe/Tîbe, ts.), 1/263.

44 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/86.

45 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/87.

46 - Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî, *el-Merâsîl*, nşr. Şükrüllâh Nimetullâh Kucânî (Beyrut: Müessesetür-Risâle, 1397), 113.

47 - İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 5/131; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 1/1378; Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, 15/394-397; Ebu’l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, nşr. Muhammed Avvâme (Suriye: Dâru’r-Reşîd, 1406/1986), 1/317.

bazı tâbiilerden hadis almıştır. Kendisinden Şa‘bî, Katâde, Eyyûb es-Sahtiyânî, Abdullah b. Avn başta olmak üzere birçok âlim rivayette bulunmuştur. İbn Sa‘d, İclî, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ebû Zür‘a er-Râzî (öl. 264/878) onun sika olduğunu belirtmiş bunun yanında onun için “me‘mûn”, “fakîh”, “imâm”, “hâfız” ve “mutkin” gibi güvenilirliğe delalet eden ifadeler kullanılmıştır. Muhammed İbn Sîrîn’in güvenilir bir muhaddis olduğunda ittifak edilmiş, rivayetleri *Kütüb-i Sitte*’de yer almıştır.⁴⁸

Bu isnadın ravilerinden Abdullah İbn Avn ve Muhammed İbn Sîrîn hakkında cerh-ta‘dîl âlimleri adalet va zabt sıfatlarına sahip olduklarını ifade eden lafızlar kullanmışlardır. Diğer ravi İbn Ebî Adî’nin güvenilir olduğu belirtilmekle beraber hakkında bazı tenkit ifadeleri de kullanılmıştır. Hadisi alan ve rivayet eden ravilerin yaşadıkları zaman dilimleri dikkate alındığında birbirleriyle görüşmüş oldukları anlaşılmaktadır. Bu seneddeki raviler hakkındaki değerlendirmelerin geneli göz önünde bulundurulduğunda ravilerin güvenilir olduğunu söylemek mümkündür. İttisal şartını da haiz olan bu senedin sahih olduğu söylenebilir. Şuayb Arnaût, isnadın şeyhayn şartlarına göre sahih olduğunu belirtmiştir.⁴⁹

9. Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855): Mûsâ b. Hilâl (öl.?) > Hişâm (öl. 248/862)> İbn Sîrîn (ö. 110/729) > Enes b. Mâlik⁵⁰

Mûsâ b. Hilâl el-Abdî el-Basrî (öl. ?): Cerh-ta‘dîl kaynaklarında ismine nispeten az yer verilen Mûsâ b. Hilâl hakkındaki bilgiler de sınırlıdır. Onun hakkında İbn Adî, “lâ be’s bih” derken Zehebî onu, zabt yönünden kusuru bulunan zayıf raviler için kullanılan “şeyh”, “sâlihu’l-hadis” (hadisi delil olarak kullanılabilir, hadisi sadece itibar için yazılabilir)⁵¹ terimleriyle nitelendirmiş, Ukaylî(öl. 322/934), ravinin rivayetinin reddini gerektiren “lâ yutâbiu ala hadisihi” (hadisine mütâbî bile bulunmaz⁵²) ifadesiyle cerh etmiş, Ebû Hâtim ise “mechûl” olduğunu belirtmiştir.⁵³

Hişâm b. Hisân, Ebû Abdullah Hişâm b. Hisân el-Kardûsî el-Basrî (öl. 248/862): Muhammed İbn Sîrîn, Enes b. Sîrîn, Atâ ve Hasan el-Basrî’den hadis almıştır. Sevrî, Yahyâ b. Saîd, Yezîd b. Hârûn ve başkaları ondan hadis nakletmiştir. Onun hakkında Zehebî, “sika”, “büyük bir imâm”, Yahyâ b. Maîn, “lâ be’s bih”, Ali b. el-Medînî, “sebt”, Ahmed b. Hanbel, “sâlih” gibi güvenilirliğe delalet eden tabirler kullanmışlardır. İbn Adî de hadislerinde münker görmediğini ve “sadûk” olduğunu belirtmiştir. Bunların yanında Muhammed İbn Sîrîn’den nakillerinde güvenilir olduğunda şüphe bulunmadığı, Atâ’dan rivayetlerinin ise zayıf olduğu belirtilmiştir.⁵⁴Bu husus râvinin cerh ve ta‘dîlinin şartlı/nisbi olması ile ilgili bir meseledir.⁵⁵

Bu isnadın ravilerinden İbn Sîrîn âlimlerin ittifakıyla sika kabul edilmiş diğer ravilerden Hişâm hakkında ehil olduğu yönünde müspet ifadeler kullanılmış özellikle de İbn Sîrîn’den nakillerinde güvenilir olduğu belirtilmiştir. Diğer ravi Mûsâ b. Hilâl hakkında ise zabt yönünden kusuru bulunan ravilere delalet eden ifadelerin kullanılması yanında mechûl olduğunu belirtenler de olmuştur. İsnaddaki mechûliyet senedde inkitaya sebep olan unsurlardan biridir. Ancak bazı münekkitlerin Mûsâ b. Hilâl hakkında görüş bildirmiş olmaları tam bir mechûliyetten bahsedilemeyeceğini göstermektedir. Bu durumda senedde bir inkıta bulunmadığını söyleyebiliriz. Şuayb Arnaût, Mûsâ b. Hilâl’i “hasenu’l-hadis” (hadisi hasendir)⁵⁶ olarak nitelendirerek isnadın hasen ve hadisin sahih ligayrihi olduğunu belirtmektedir.⁵⁷

48 - İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve t-ta‘dîl*, 7/281; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/348-349; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibu’l-Tehzib*, 9/214-216.

49 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/87.

50 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/88.

51 - Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 352 ; Yücel, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri*, 140.

52 - Yücel, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri*, 60.

53 - İbn Adî, *Du‘afâ*, 9/555; Zehebî, *Mizânu’l-i‘tidâl*, 4/225-226.

54 - İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve t-ta‘dîl*, 20/ 168-174; Mizzî, *Tehzibu’l-Kemâl*, 30/181-184; Zehebî, *Mizânu’l-i‘tidâl*, 4/295-298.

55 - Şartlı cerh-ta‘dîl için bk. Emin Aşıkutlu, “Bir İsnad Tenkid Yöntemi Olarak Şartlı Cerh-Ta‘diller ve Uygulamadaki Sonuçları”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20 (2001), 49-80.

56 - Yücel, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri*, 140.

57 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/88.

10. Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855): Mûsâ b. Hilâl el-Abdî (öl. ?) > Hemmâm (öl. 163/779) > İbn Sîrîn (öl. 110/729) > Enes b. Mâlik⁵⁸

Hemmâm b. Yahyâ, Ebû Abdullah Hemmâm b. Yahyâ b. Dînâr el-Basrî el-Ezdî (öl. 163/779): Hasan el-Basrî, Katâde, Yahyâ b. Ebî Kesîr' den rivayet etmiş, kendisinden ise Affân, Şeybân b. Ferrûh, Abdullah b. Mübârek ve Basralı muhaddisler nakilde bulunmuştur. Hemmâm b. Yahyâ hakkında İbn Maîn, "sika", "sâlih", Ahmed b. Hanbel, "sika", "sebt" gibi tevsîk edici tabirler kullanmışlar, Ebû Zür'a ise "lâ be'se bih" terimiyle tavsif etmiş, İbn Hibbân (öl. 354/965) ve İbn Adî Katâde'den rivayetlerinin müstakîm/sağlam olduğunu belirtmişlerdir.⁵⁹

Bu tarikin yukarıdaki tarikten tek farkı aynı tabakada birisinde Hemmâm diğeriinde Hişâm'ın bulunmasıdır. Her iki ravi de sika kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu senedin de sıhhat açısından yukarıdaki sened gibi hasen olduğu söylenebilir. Arnaût, rivayetin her ikisinden zikredilmesinin hatâen gerçekleştiğini, doğrusunun birinden nakledilmesi olduğunu söylemektedir. Ancak bir tercihin mümkün olmadığını belirterek her ikisinin de sika olması sebebiyle bir problem oluşmadığına işaret etmektedir. Arnaût, Mûsâ b. Hilâl'den dolayı isnadın hasen olduğu görüşünü bu sened için de yinelemektedir.⁶⁰

11. Buhârî (öl. 256/870): Matar b. el-Fadl (öl. ?) > Yezîd b. Hârûn (öl. 206/821) > Abdullah b. Avn (öl. 151/768) > Enes b. Mâlik⁶¹

Bu isnadda yer alan ravilerden Abdullah b. Avn hakkında yukarıda bilgi verilmişti.

Matar b. el-Fadl el-Mervezî (öl. ?): Çok sınırlı sayıda rical kaynağında ismi zikredilen Matar b. el-Fadl hakkında verilen bilgiler de sınırlıdır. Yezîd b. Hârûn, Vekî' b. el-Cerrâh ve başkalarından rivayet etmiş, kendisinden Buhârî, Tirmizî rivayette bulunmuştur. Dârekutnî ve İbn Hacer onu "müstakîmu'l-hadîs" terimiyle vasıflandırmış, İbn Hibbân *Sikât* isimli eserinde ismine yer vermiştir.⁶²

Yezîd b. Hârûn, Ebû Hâlid Yezîd b. Hârûn b. Zâzân es-Sülemî el-Vâsîtî (öl. 206/821): Abdullah b. Avn, Hammâd b. Seleme, Humeyd et-Tavîl ve başkalarından rivayette bulunmuştur. Kendisinden Ahmed b. Hanbel, Matar b. Fadl, Ali b. el-Medînî, Yahyâ b. Maîn gibi muhaddisler hadis nakletmişlerdir. Ali b. Medînî sika olduğunu belirterek, "Yezîd b. Hârûn'dan daha titiz bir hadis hâfızı görmedim" ifadesini kullanmış, Ahmed b. Hanbel, "hâfız", "mutkin", Yahyâ b. Maîn ve İclî, "sika" ve "sebt" diye nitelendirmişlerdir. Ahmed b. Hanbel onun İbn Ebû Arûbe'den naklettiklerinde hataya düştüğünü, Yahyâ b. Maîn rivayette bulunduğu kimseleri ayırt edemediğini söylemiştir. Zehebî ise bu durumun son dönemde meydana geldiğini ve Yezîd'in tartışmasız hüccet olduğunu belirterek bu tenkitlere cevap vermiştir.⁶³

Bu isnadın ravilerinden Matar b. Fadl ve Yezîd b. Hârûn münekkitlerce ta'dîl edilmişlerdir. Diğer ravi Abdullah b. Avn'ın da adalet ve zabt sıfatını haiz olduğu belirtilmekle beraber Ebû Hâtim, İbn Hibbân ve Mizzî gibi münekkit âlimlerin onun Enes'i gördüğü ancak ondan hiçbir şey işitmediği şeklindeki sözleri, İbn Avn'ın bu rivayette tedlis yaptığını ortaya koymaktadır. Rivayetin diğer bazı tariklerinde İbn Avn bu hadisi İbn Sîrîn'den nakletmektedir. Dolayısıyla İbn Avn'ın tedlis yaptığı kişinin İbn Sîrîn olması kuvvetle muhtemeldir. İsnadın sahîh kabul edilmesinin temel unsurlarından olan ittisal şartının bu senedde gerçekleşmediği anlaşılmaktadır. Müdelles hadis, hadis ilminde zayıf hadis çeşitleri arasında yer almakta, bazı hadis âlimlerinin nazarında ise sikalardan tedlis yapmakla tanınan ravilerin rivayetleri makbul kabul edilmektedir.⁶⁴ İbn Avn için bu anlamda bir tanınırlık söz konusu değildir. Bununla birlikte bu senedde İbn Avn'ın tedliste bulunduğu İbn Sîrîn'in güvenilir bir ravi olduğu göz önünde bulundurulması gereken bir husustur. Bu açıdan isnadın makbul olduğunu söylemek mümkündür.

58 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20/227-230.

59 - İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/108-109; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/586; İbn Adî, *Du'afâ*, 10/381.

60 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20/227.

61 - Buhârî, "Akîka", 1.

62 - İbn Hibbân, *es-Sikât*, 1/2330; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 28/57-58; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 10/154.

63 - Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, 8/97-100; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 11/321-322.

64 - Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 1/263.

12. Buhârî (öl. 256/870): Bişr b. el-Hakem (öl. 238/852-53) > Süfyân b. Uyeyne (öl. 198/814) > İshâk b. Abdillâh b. Ebî Talha (öl. 134/751) > Enes b. Mâlik⁶⁵

Bişr b. el-Hakem, Ebû Abdurrahmân Bişr b. el-Hakem b. Hubeyb b. Mihrân el-Abdî (öl. 238/852): Meşhur hadis hâfızı Abdurrahman b. Bişr'in babasıdır. Hâfızasının oğlununkinden daha kuvvetli ve rivayet ettiği hadislerin daha fazla olduğu belirtilmiştir. Mâlik b. Enes, Süfyân b. Uyeyne, Addürrezzâk ve başkalarından hadis almış, kendisinden Buhârî, Müslim, Nesâî ve Dârimî gibi muhaddisler hadis nakletmiştir. Zehebî, hadis münekkitlerinin onu sika bulduklarını söylemiş, Ebû Ahmed el-Ferrâ onu "sika", "sadûk" olarak vasıflandırmış ve İbn Hibbân, *Sikat* isimli eserinde ismini zikretmiştir.⁶⁶

Süfyân b. Uyeyne, Ebû Muhammed Süfyân b. Uyeyne b. Meymûn el-Hilâlî (öl. 198/814): İshak b. Abdillâh b. Ebî Talha, Humeyd et-Tavîl, Süleymân et-Teymî, Salih b. Keysân ve daha birçok kişiden rivayette bulunmuştur. Kendisinden A'meş, İbn Cüreyc, Şu'be, Hemmâm, Şafiî, Abdürrezzâk, Ahmed b. Hanbel ve birçok kimse hadis nakletmiş, rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer almıştır. Süfyân b. Uyeyne'yi İbn Maîn, İclî, Ebû Hâtim, "sika", İbn Hibbân, "ehl-i verâ ve din" lafızlarıyla nitelendirmişlerdir. Zehebî, ümmetin onun rivayetleri ile ihticac etme hususunda icmâ ettiği görüşünde olup, Süfyân'ın sika olduğunu ve sikalarından tedlis yaptığını belirtmekte, Yahyâ b. Saîd'in onun hakkında vefatından bir yıl önce kendisinde ihtilat vukû bulduğuna dair sözünün doğru olamayacağını izah etmektedir.⁶⁷

Ebû Yahyâ İshâk b. Abdillâh b. Ebî Talha el-Ensârî (öl. 134/751): Enes b. Mâlik'in kardeşi Abdullah b. Ebî Talhâ'nın oğludur. Babası, Enes ve başkalarından rivayet etmiştir. Kardeşler arasında en meşhur ve hadis rivayeti en fazla olandır. Kendisinden Süfyân b. Uyeyne, Evzâî ve İmam Mâlik rivayette bulunmuştur. İbn Hibban *Sikat*'ında hadis rivayetinde önde gelen mutkin bir kişi olarak vafetmiş, İbn Maîn, Ebû Zür'a, Ebû Hâtim ve Nesâî, sika olduğunu belirtmişler, bunun yanında onu, "hüccet" (hadisi delildir)⁶⁸ ve "kesîru'l-hadis" sıfatları ile de tanıtanlar olmuştur.⁶⁹

Bu tarikte yer alan ravilerin hadis münekkitleri tarafından adalet ve zabt sıfatlarını hâiz bulunmaları ve isnadın da ittisal şartını taşıması sebebiyle bu isnad sahih olarak nitelendirilebilecek seviyededir.

13. Müslim (öl. 261/875): Ebû Bekr b. Ebî Şeybe (öl. 235/849) > Yezîd b. Hârûn (öl. 206/821) > İbn Avn (öl. 151/768) > İbn Sîrîn (öl. 110/729) > Enes b. Mâlik⁷⁰

Müslim'in bu senedi, hocası Ebû Bekr b. Ebî Şeybe hariç Buhârî'nin senediyle aynıdır.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî (öl. 235/849): Vekî' b. Cerrâh, Süfyân b. Uyeyne, Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve çok sayıda kişiden hadis almış, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, İbn Mâce, İbn Sa'd, Ebu'l-Kâsım el-Begavî ve başka birçok muhaddis ondan rivayette bulunmuştur. İbn Ebî Şeybe'nin hadis bilgisini kardeşi Osman'dan üstün bulan Ahmed b. Hanbel ile Yahyâ b. Maîn onu "sadûk" olarak nitelendirmiş, aynı şekilde İclî, Ebû Hâtim, Zehebî ve İbn Hacer "sika", "hâfız", "hüccet" ve "sadûk" gibi lafızlarla tevsik etmişlerdir.⁷¹

Bu senedin ravileri hadis âlimleri tarafından tevsik edilmişlerdir. Yukarıda Buhârî'nin bir senedinde hadisi Enes'ten nakleden ve tedlis yaptığı anlaşılan İbn Avn burada İbn Sîrîn'den nakilde bulunmuş ve dolayısıyla isnadda inkitaya yol açan durum ortadan kalkmıştır. Bu sebeple bu isnad sahih olarak nitelendirilebilecek bir seviyededir.

65 - Buhârî, "Cenâiz", 40.

66 - İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/354; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 1/1893; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ'*, 10/51; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 1/392.

67 - İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/225-227; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 1/1321; Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 2/170-171; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 4/104-105.

68 - Yücel, *Hadis İliminde Tenkit Terimleri*, 137.

69 - İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/226; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 1/461; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 1/210.

70 - Müslim, "Âdâb", 23.

71 - Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 16/34-40; Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 2/490; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 1/91.

14. Müslim (öl. 261/875): Muhammed b. Hâtim b. Meymûn (öl. 235/849) > Behz (öl. 200?) > Süleymân b. el Muğire (öl. 165/781) > Sâbit (öl. 127/744) > Enes b. Mâlik⁷²

Müslim'in bu senedi, hocası Muhammed b. Hâtim b. Meymûn hariç Ahmed b. Hanbel'in senedlerinden birinin aynısıdır.

Ebû Abdullah Muhammed b. Hâtim b. Meymûn el-Mervezî el-Bağdâdî (öl. 235/849): es-Semîn ismiyle marûftur. Behz b. Esed, Süfyân b. Uyeyne, Affân b. Müslim ve Yezîd b. Hârûn'dan hadis işitmiştir. Kendisinden Müslim ve Ebû Dâvûd rivayette bulunmuştur. Muhammed b. Hâtim hakkında Ali b. el-Medînî, “kezzâb”, Yahyâ b. Maîn, “kezzâb”, “son derece zayıf”, “leyse bi-şey’ yekzib” (hiçbir şey değil yalan söylüyor),⁷³ Fellâs es-Sayrafî (öl. 249/864) ve Amr b. Ali “leyse bi-şey’” (hiçbir şey değil) gibi en ağır cerh lafızlarını kullanmışlardır. Buna rağmen İbn Adî ve Darekutnî (öl. 385/995), onun sika olduğunu belirtmiş, İbn Hibbân *Sikat*'ında ismini zikretmiş, Zehebî, önde gelen şeyhlerden olduğunu belirtmiştir.⁷⁴ İbn Hacer ve Zehebî'nin onunla ilgili cerh ve ta'dîl ifadelerini nakletmekle yetindikleri cerhine ilişkin herhangi bir değerlendirmede bulunmadıkları görülmektedir.

Muhammed b. Hâtim b. Meymûn'u ta'dîl eden hadis münekkitleri bulunmakla beraber bazı hadis münekkitlerinin onun hakkında kezzâb gibi en ağır cerh ifadelerini kullanmış olmaları bu isnadı ciddi bir biçimde zaafa uğratabilecek bir husustur. Ancak isnadın Muhammed b. Hâtim'e kadar olan ve Ahmed b. Hanbel'de zikredilen kısmı makbul bir isnad olarak değerlendirilmişti. Bu isnadın metninin diğer isnaddaki metinle aynı oluşu Muhammed b. Hâtim kaynaklı bir zaaf ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Senedde ittisal açısından bir problem mevcut değildir.

15. Ebû Ya'îlâ (öl. 307/919): Şeybân (öl. 236/850) > Ümâre b. Zâzân (öl. ?) > Sâbit el-Bünânî (öl. 127/744) > Enes b. Mâlik⁷⁵

Şeyban b. Ebî Şeybe, Ebû Muhammed Şeyban b. Ferruh, Şeyban b. Ebî Şeybe el-Habtî (öl. 236/850): Ümâre b. Zâzân, Süleymân b. el-Muğire, Hammâd b. Seleme başka ve birçok kişiden hadis almış, Hasan b. Süfyân, Müslim, Ebû Dâvûd, Ebû Ya'îlâ ve Ebu'l-Kâsım el-Beğavî gibi muhaddisler ondan rivayette bulunmuşlardır. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiş, Ahmed b. Hanbel, “sika”, Ebû Zür'a, “sadûk” diye vasıflandırmış yine başka münekkitler arasında sâlih ve sika olduğunu söyleyenler olmuştur.⁷⁶

Ümâre b. Zâzân, Ebû Seleme Ümâre b. Zâzân el-Basrî es-Saydalânî (öl. ?): Sâbit el-Bünânî, Hasan el-Basrî ve Mekhûl'den rivayetleri vardır. Kendisinden Şeybân b. Ferruh, Hibbân b. Hilal ve Yezîd b. Hârûn nakilde bulunmuştur. Buhârî, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce rivayetlerine yer vermiştir. Ahmed b. Hanbel onun Sâbit kanalıyla Enes b. Mâlik'ten münker hadisler rivayet ettiğini söylemekle beraber onu, “şeyhun sika”, “mâ bihi be's” terimleriyle nitelemiş, İbn Maîn, “sâlih”, Ebû Zür'a, “lâ be'se bih” tabirleriyle tanıtmış, Ebû Hâtim ve İbn Adî “hadisi yazılır, delil getirilmez” ve “leyse bihî metîn” şeklinde güvenilirliği zayıflatan lafızlarla vasıflandırmışlar, Dârekutnî, zayıf olduğunu, Buhârî ise hadisinde ızdırab (tutarsızlık) bulunduğusöylemiştir. Bununla birlikte İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir.⁷⁷

Bu isnadın Ümâre b. Zâzân dışındaki ravilerinin güvenilir olduğu belirtilmiş ancak Ümâre b. Zâzân, daha çok zayıf raviler için kullanılan lafızlarla vasfedilmiş, özellikle de Sâbit kanalıyla Enes b. Mâlik'ten münker hadisler rivayet ettiği dile getirilmiştir. Bu husus dikkate alındığında isnadın sahih seviyesinde görülemeyeceğini söylemek mümkündür. Senedin ittisalinde bir problem görünmemektedir.

72 - Müslim, “Fadâil”, 107.

73 - Yücel, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri*, 107.

74 - İbn Hibbân, *es-Sikât*, 1/2249; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 25/21-23; Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, 6/94-95; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, 9/89.

75 - Ebû Ya'îlâ Ahmed b. Ali el-Mevsilî, *el-Müsnedü Ebî Ya'îlâ*, nşr. Hüseyin Selîm Esed (Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn, 1404/1984), 6/126.

76 - İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 4/357; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 1/2021; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 12/598-600; İbn Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, 4/328.

77 - İbn Hibbân, *es-Sikât*, 1/1537; Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, 3/176-177; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, 8/365.

16. İbn Hibbân (öl. 354/965): Hasan b. Süfyan (öl. 303/916), Şeybân b. Ebî Şeybe (öl. 236/850) > Ümâre b. Zâzân (öl.?) > Sâbit (öl. 127/744) > Enes b. Mâlik⁷⁸

Bu isnad İbn Hibbân'ın hocası Hasan b. Süfyan hariç yukarıdaki isnadla aynıdır.

Hasan b. Süfyan, Ebu'l-Abbâs el-Hasen b. Süfyan b. Âmir eş-Şeybânî (öl. 303/916): İshak b. Râhûye, Kuteybe b. Saîd, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Bekir b. Ebî Şeybe gibi âlimlerden hadis almış, kendisinden İbn Huzeyme, İbn Hibbân ve başkaları nakilde bulunmuştur. Ebû Hâtim ondan “sadûk” diye söz ederken Zehebî, “bir beis yok”, Buhârî, “hadisi sahih değil” lafızlarıyla vasıflandırmıştır.⁷⁹

Bu isnadın bir önceki isnaddan tek farklı ravisi Hasan b. Süfyan'dır. Onun hakkında güvenilirliğine dair tereddüt oluşturan ifadeler kullanılmış olması ve ona kadar gelen isnadın da sahih seviyesinde görülmemiş olması sebebiyle bu isnadın sahih derecesinin altında olduğu daha rahat ifade edilebilir.

17. Taberânî (öl. 360/971): Muhammed b. Harun (öl. ?) > Kuteybe b. Saîd (öl. 240/855) > Muhammed b. Mûsâ el Mahzûmî el-Fıtrî (öl.?) > Abdullah b. Abdullah b. Ebi Talha (öl. 134/751) > Enes b. Mâlik⁸⁰

Muhammed b. Hârûn (öl. ?): Rical kaynaklarında zikri geçen üç-dört farklı Muhammed b. Hârûn ismi arasında Taberânî'nin kendisinden hadis naklettiği kişinin hangisi olduğunu kesin olarak tespit edemedik. Muhammed b. Hârûn ismindeki ravilerin hadis aldığı hocaları ve kendisinden rivayette bulunanlar arasında Taberânî ve Kuteybe b. Saîd'in ismine rastlayamadık. Taberânî'nin yaşadığı Şam bölgesini ortak nokta olarak kabul edecek olursak Şamlıların kendisinden rivayette bulunduğu bir isim olarak Ebû Ömer Muhammed b. Hârûn b. Muhammed b. Bekkâr el-Âmilî'yi zikredebiliriz. İbn Hibbân *Sikat* isimli eserinde Muhammed b. Hârûn isminde sadece bu zatı zikretmiştir. Mizzî, “Ebî Neşît” olarak meşhur bir raviden bahsetmekte ve İbn Hibbân'ın bu kişiyi eserinde zikrettiğini söylemektedir. Ancak İbn Hibbân zikrettiği kişi hakkında “Ebî Neşît” ismine yer vermemiştir. İbn Hacer eserlerinde Muhammed b. Hârûn el-Fellâs el-Muharrimî el-Bağdâdî ismine yer vermiş ve onu sika olarak nitelendirmiştir. Zehebî ise bu isimde haklarında tenkit edici lafızlar kullanılan ve güvenilir olmadıkları anlaşılan dört şahıs ismine yer vermiştir.⁸¹

Ebû Recâ Kuteybe b. Saîd b. Cemîl es-Sekafî (öl. 240/855): Mâlik b. Enes, Leys b. Sa'd, Muhammed b. Mûsâ el-Fıtrî ve birçok kişiden hadis almış, kendisinden İbn Mâce hariç diğer *Kütüb-i Sitte* imamları ve Ahmed b. Hanbel gibi birçok muhaddis rivayette bulunmuştur. İbn Hibbân onun hakkında “hadiste mutkin, sünen de mütebahhir” tanımlamasını yapmış, İbn Maîn ile Ebû Hâtim, “sika”, Nesâî, “sika” ve “sadûk” yine başka münekkitler “sadûk” olarak vasıflandırmışlardır. Bununla birlikte hadislerde hata yaptığını ve rivayetlerinin münker olduğunu belirtenler olmuştur.⁸²

Muhammed b. Mûsâ b. Ebî Abdullah el-Mahzûmî el-Fıtrî (öl. ?): el-Makberî ve Ya'kûb b. Seleme onun rivayet aldığı kişilerdendir. Kendisinden Kuteybe b. Saîd, İbnü'l-Mehdî ve başkaları hadis nakletmiştir. Ebû Hâtim onu “sadûk”, “sâlihu'l-hadis” ve “Şiî eğilimli” olarak vafsetmiş, Tirmizî (öl. 279/892) sika olduğunu söylemiştir. Hasen seviyesinde ve az hadis rivayet ettiği onun hakkında onun hakkında verilen diğer bilgilerdendir.⁸³

Ebû Yahyâ Abdullah b. Abdillâh b. Ebî Talha el-Ensârî (öl. 134/751): Enes b. Malik'in kardeşi Abdullah'ın oğludur. Babasından ve amcası Enes'ten hadis nakletmiş, kendisinden de Muhammed b. Mûsâ el-Fıtrî ve Basra ehlinden birçok kişi nakilde bulunmuştur. Ebû Zür'a, İclî, Nesâî ve İbn Hacer “sika”, Ebû Hâtim, “sâlih” olarak vasıflandırmış, İbn Hibban *Sikat*'ta ismini zikretmiştir.⁸⁴

78 - İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 16/158.

79 - İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/16; Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, 1/492-493.

80 - Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, nşr. Hamdî b. Abdulmecîd es-Selefi (Riyâd: y.y.,1983), 25/116.

81 - İbn Hibbân, *es-Sikât*, 1/2301; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 267560; Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, 6/357; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 9/436.

82 - İbn Hibbân, *es-Sikât*, 1/2198; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 23/523-530; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 8/321.

83 - İbn Hibbân, *es-Sikât*, 1/2223; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 9/423.

84 - İbn Hibbân, *es-Sikât*, 1/719; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 5/249; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 1/519.

Tam tespit edemediğimiz Muhammed b. Hârûn hariç tutulacak olursa bu isnadda yer alan raviler genel itibariyle güvenilir görülmüş ve isnadın sahîh kabul edilmesinin temel unsurlarından olan ittisal şartı da gerçekleşmiştir. Bu sebeple isnadın makbul olduğunu söyleyebiliriz.

18. Beyhakî (öl. 458/1066): Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan b. Furek > Abdullah b. Ca'fer > Yûnus b. Hubeyb > Ebû Dâvûd (öl. 204/819) > Süleymân b. el-Muğîre (öl. 165/781), Hammad b. Seleme (öl. 167/784), Ca'fer b. Süleymân (öl. 178/794) > Sâbit (öl. 127/744) > Enes b. Mâlik⁸⁵

Beyhakî'nin bu isnadla eserine aldığı rivayet isnad yönüyle Ebû Dâvud et-Tayâlisî'ye kadar aynı olduğu gibi metin açısından da aynıdır. Metnin aynı olması sebebiyle Ebû Dâvud ile Beyhakî arasındaki üç raviyi güvenilirlik açısından tetkik etme ihtiyacı duymadık. Rivayet metninde iki tarik arasında herhangi bir farklılığın bulunmaması bu ravilerin metni olduğu gibi aktaran kişiler olduklarının göstergesi kabul edilebilir. Ebû Dâvud'un isnadı hakkında verilen sahihlik hükmünün bu isnad için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz.

Rivayetin hadis kaynaklarında mevcut tariklerinin sened ve ravi değerlendirmesini yaptığımız bu kısımda ulaştığımız sonuçları şöyle özetleyebiliriz: Senedler arasında klasik hadis usûlü'nün kriterleri çerçevesinde zayıf olarak nitelendirilebilecek bir sened yoktur. Senedlerin bir kısmı sahîh, bir kısmı hasen seviyesindedir. Senedlerde yer alan kimi raviler hakkında zayıf raviler için kullanılan bazı tenkit lafızları yer almakla birlikte zayıf olduğunda ittifak edilmiş bir ravi bulunmamaktadır. Bunun yanında durumları incelenen 28 raviden, tenkide uğramamış ve güvenilir olduğunda ittifak edilen ravilerin sayısı da birkaç kişiyi geçmemektedir. Ravi değerlendirmelerinde genel olarak görülen durum ise güvenilir ve zayıf raviler için kullanılan ta'dîl lafızlarının çeşitli derecelerinin aynı ravi hakkında dile getirilmiş olmasıdır. Raviler arasında metruk raviler için kullanılan bazı ağır cerh ifadelerinin kullanıldığı Müslim'in hocası olan tek bir ravi bulunmakta ancak aynı ravinin başka münekkitlerce tevsik edildiği görülmektedir. Bir ravi için birbirinden farklı tenkit ifadelerinin kullanılması, özelde incelemiş olduğumuz senedlerle ilgili olmakla birlikte aynı zamanda cerh ve ta'dîl ilminin icthadî yönünü yansıtan genel bir duruma işaret ettiği ehline de bilinen bir husustur.

3. RİVAYETİN METİN ANALİZİ

Temel hadis kaynakları tahkik edildiğinde rivayetin birkaç farklı metin içeriği ile nakledildiği görülmektedir. En kapsamlı içeriğe sahip metin Ebû Dâvud et-Tayâlisî ve ondan nakleden Beyhakî'de yer almaktadır. Bu tarihte, rivayetin baş kısmında Ümmü Süleym ve Ebû Talha'nın tanışma, evlilik ve ilk çocuklarının doğumuna dair bilgiler yer almakta, daha sonra çocuğun ölümü ve sonrasında yaşananlar konu edilmekte, akabinde ikinci çocukları Abdullah'ın doğumu detaylı bir biçimde aktarılmakta ve Hz. Peygamber tarafından *tahnîk*⁸⁶ edilmesi ile ilgili bilgilere yer verilmektedir.⁸⁷ Diğer geniş kapsamlı metne sahip olan bir tarihte ise evlilik ve öncesi bilgiler hariç yukarıda zikredilen muhteva yer almaktadır.⁸⁸ Rivayetin bu uzun metne sahip tariklerinde birden fazla zaman diliminde gerçekleşen olayların birarada anlatıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu metinlerde araştırma konumuzla ilgisi bulunmayan birçok bilgi mevcuttur. Az sayıda olan bu tariklerin dışındaki diğer tarikler Ümmü Süleym ve Ebû Talha'nın çocuklarının ölümü, Ümmü Süleym'in çocuğun ölümüne ilişkin tutumu ve onun bu tutumunun Hz. Peygamber'e intikal ettirilmesi neticesinde Hz. Peygamber'in onlar için yaptığı dua ve bu dua ile ilişkilendirilmiş olarak Ümmü Süleym'in ikinci çocuğu Abdullah'a hamile kalması, Abdullah'ın doğumu ve tahnîk edilmesi konu edilmektedir. Bu muhteva içerisinde araştırmanın amaçları doğrultusunda Abdullah'ın doğumu ve tahnîke dair bilgiler⁸⁹ hariç tutularak, diğer hususların metin tetkiki ve analizi yapılacaktır.

85 - Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-kübrâ*, nşr. Muhammed Abdulkâdir Atâ (Beyrût: y.y., 1424/2003), 4/109.

86 - Tahnîk, hurmayı ağızda çiğneyip yumuşattıktan sonra yeni doğan çocuğun ağzına aktarmak, sonra onunla damağını ovmak demektir. (Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî - İbrahim es-Sâmîrî (Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1988), 3/64; Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414/1993), 10/416).

87 - Tayâlisî, *Müsned*, 3/534; Beyhakî (ö. 458/1066), *es-Sünen*, 4/109.

88 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/456; Müslim, "Fadâil", 107.

89 - Hz. Peygamber'in tahnîk uygulaması ile ilgili yaptığımız bir çalışmada bu husus geniş bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. (Nejla Hacıoğlu, "Hz. Peygamber'in Yeni Doğan Çocuklara İlgili Bir Uygulaması: Tahnîk", *XIV. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu "İslâm ve Çocuk"*, ed. Kadri Önemli vd. (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2021), 90-104.)

Rivayet tariklerinin metinleri arasında meselenin özünü aktarmaları açısından genel itibariyle bir uyum söz konusudur. Bunun yanında araştırmanın temel hedefini oluşturan, çocuk ölümü karşısında Hz. Peygamber'in tavrını tespit noktasında anlamı değiştirecek farklı ifadelerin bulunduğu görülmüştür. Aynı durum Ümmü Süleym'in davranışları hakkında anlatılanlar arasında da görülmektedir. Rivayetin metin analizini yapacağımız bu kısımda anlam değişikliğine sebep olan ve olmayan lafız farklılıklarına işaret edilecektir. Bu işlemi gerçekleştirirken rivayetin tariklerinin fazla oluşu ve metinlerin de kısa olmaması sebebiyle rivayet metinlerini zikretmek yerine lafız farklılıklarına temas etme yolu tercih edilecektir.

Bütün tariklerde geçen ortak anlatımlar esas alınarak rivayetin muhtevası şu şekilde özetlenebilir:

Ümmü Süleym ve Ebû Talha'nın çocuk yaştaki oğulları yakalandığı hastalık sebebiyle ölmüştür. Çocuk öldüğünde Ebû Talha evde değildir. Ümmü Süleym ölen çocuğun üzerini bir örtüyle örtmüştür. Ebû Talha eve geldiğinde 'Oğlum bu akşam nasıl? diyerek hasta oğlunun durumunu sormuş, Ümmü Süleym cevaben daha rahat olduğunu söylemiştir. Ümmü Süleym akşam yemeğini hazırlamış, Ebû Talha yemeğini yedikten sonra yatmışlar ve o gece karı-koca ilişkisinde bulunmuşlardır. Gecenin ilerleyen saatlerinde veya sabaha yakın Ümmü Süleym çocuklarının ölüm haberini 'emanet alınan bir malı sahibi talep ettiğinde iade etme gerekliliği' prensibi üzerinden vermiştir. Ebû Talha, Ümmü Süleym'in bu tavrından rahatsız olmuş ve sabah erkenden Hz. Peygamber'in yanına giderek aralarında geçenleri -konuşma ve ilişkiyi- haber vermiş, Hz. Peygamber cevaben 'Allah gecenizi mübarek kılsın' duasında bulunmuştur. Ümmü Süleym o gece Abdullah'a hamile kalmıştır. Abdullah doğmuş ve Hz. Peygamber tarafından tahnik edilmiştir.

3.1. ANLAM DEĞİŞİKLİĞİNE SEBEP OLMAYAN İFADE FARKLILIKLARI

Rivayetin çeşitli tarikleri arasında metin içerikleri geneli itibariyle birbirini destekler durumdadır. Bu kısımda anlam değişikliğine sebep olmayan lafız ve ifade farklılıkları, olayın akışı dikkate alınarak maddeler halinde sıralanacaktır.

Rivayetteki anlatım birçok tarikte çocuğun ölümü bahsiyle başlamaktadır. Ancak bazı tariklerde 'bir oğulları oldu, Ebû Talha onu çok seviyordu'⁹⁰ ifadesi yer almaktadır.

1) Çocuğun ölümü bahsi

Çocuğun ölüm haberi iki tarik dışında diğer bütün tariklerde 'Ebû Talha ve Ümmü Süleym'in oğlu hastalandı ve bu hastalıktan öldü' veya buna benzer ifadelerle nakledilirken, iki tarikte çocuğun künyesinin Ebû Umeyr olduğundan bahisle "Ebû Talha'nın, Hz. Peygamber onunla karşılaşınca 'Yâ Ebâ Umeyr ne yapıyor Nugayr' dediği oğlu öldü" ifadesi yer almaktadır.⁹¹

2) Çocuk öldüğünde Ebû Talha'nın nerede olduğu meselesi

Bazı tariklerde çocuk öldüğünde Ebû Talha'nın sadece evde olmadığı belirtilmekle yetinilirken,⁹² diğer bazılarında Hz. Peygamber'in yanında,⁹³ mescitte⁹⁴ ve bazı işleri için dışarıda⁹⁵ olduğu ifade edilmektedir.

3) Ümmü Süleym'in oğlunun ölümünün Ebû Talha'ya haber verilmemesini istemesi

Birçok tarikte Ümmü Süleym'in aile efradına: 'Ben söylemeden, Ebû Talha'ya çocuğu hakkında bir

90 - Tayâlisî, *Müsned*, 3/534; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/88, 20/227-230; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 25/117; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 4/109.

91 - Bu tarik İbn Hibbân'ın hocası hariç Ebû Ya'lâ'nın zikrettiği tarikte aynıdır. (Ebû Ya'lâ, *Müsned*, 6/126; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 16/158). İbn Sa'd ve Begavî de bu bilgileri ihtiva eden aynı senede yer vermişlerdir. (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 10/401; Begavî, *Mu'cemü's-Sahâbe*, 2/464.)

92 - Buhârî, "Akîka", 1, Buhârî, "Cenâiz", 40; Müslim, "Âdâb", 23

93 - Tayâlisî, 3/534; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 25/117; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 4/109.

94 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/86, 20/227-230.

95 - İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 16/158; Ebû Ya'lâ Ahmed b. Alî el-Mevsilî, *Müsnedü Ebî Ya'lâ*, nşr. Hüseyin Selîm Esed (Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn, 1404/1984), 6/126.

şey söylemeyin!’, ‘Kimse söylemesin, ben haber vereceğim!’⁹⁶ve benzer ifadeler kullandığı nakledilmekle beraber bazı tariklerde bu tür bir söze yer verilmemiştir.⁹⁷

4) Ölen çocuk için yapılan işlemler

Ümmü Süleym’in ölen çocuğu için yaptığı eylemler çeşitli tariklerde ‘ölen çocuğun üzerine bir örtü örttü’⁹⁸, ‘çocuğu sardı evde bir yere koydu’⁹⁹, ‘ölen çocuğu hazırladı’¹⁰⁰, ‘onu yıkadı, kefenledi ve üzerini örttü’¹⁰¹, ‘ölen kişi için gerekli işlemleri yaptı’ gibi ifadelerle nakledilmiştir.

5) Ebû Talha’nın eve gelişi

Ebû Talha’nın eve gelişi birkaç tarik hariç diğer tariklerde ‘Ebû Talha eve geldi, akşam yemeğini yedi’ şeklinde nakledilmekte iken iki tarikte ‘Talha eve geldiğinde bitkin ve oruçlu idi,¹⁰² başka bir tarikte bunu destekler tarzda ‘(Ümmü Süleym) ona iftar hazırladı, iftar etti’¹⁰³ şeklinde nakledilmiştir. Bir tarikte ise ‘bazı arkadaşları ile beraber geldi, birlikte yemek yediler sonra onlar gitti’¹⁰⁴ ifadesi yer almaktadır. Devamında bütün tariklerde Ebû Talha’nın ‘oğlum nasıl?’ veya ‘yavrum nasıl?’ diyerek çocuğun durumunu sorduğu, Ümmü Süleym’in ‘eskisinden daha iyi’ ve ‘şimdi daha rahat’ gibi sözlerle cevap verdiği nakledilmiştir.

6) Ümmü Süleym’in Ebû Talha’yı karşılamasına ilişkin hususlar olayın akışına göre bu maddede zikredilmesi gerekirken anlam farklılaşmasına sebep olan unsurlar taşınması sebebiyle sonraki bölümde ele alınacaktır.

7) Ümmü Süleym’in Ebû Talha’ya çocuğun ölümünü haber verdiği zaman dilimi

Bazı tariklerde ‘gecenin bir vaktinde’,¹⁰⁵ ‘sabah olunca evden çıkmak için hazırlanırken’,¹⁰⁶ ‘kalkıp, gusul alıp çıkmak isteyince’¹⁰⁷ ifadeleriyle nakledilirken diğer bütün tariklerde Ümmü Süleym’in bu haberi karı-koca ilişkisine girdikten sonra verdiği zikredilmektedir. İfade farklılıklarına rağmen bu lafızların hepsi ilişkiden sonrasına delalet etmektedir.

8) Çocuğun ölümünü haber verdiği esnada kullandığı ifadeler

Birkaç tarik hariç diğerlerinde Ümmü Süleym’in bu haberi ‘emanetin iadesi’ ilkesi üzerinden şu ifade biçimleriyle verdiği nakledilmiştir: “Ey Ebû Talha, bir cemaat bir ev halkına bir şeyi emaneten verirler de sonra onu geri almak isterlerse, ev halkının onu vermemeleri doğru olur mu? Ebû Talha, Hayır, dedi” veya “Ey Ebû Talha birinden ödünç bir şey alan kimse aldığı şey geri istenince onu vermeyip yanında alıko-yabilir mi? diye sordu, Ebû Talha da mutlaka geri vermesi gerektiğini belirtti.” Tarikler arasında bu ifade biçimi korunmuş sadece ödünç alan hakkında; kavim, kişi, filanca, komşu gibi farklı ifadeler kullanılmıştır. Ümmü Süleym’in bu sözden sonra ‘Öyleyse, oğluna karşılık Allah’tan sevap bekle!’¹⁰⁸, ‘Allah sana bir

96 - Tayâlisî, *Müsned*, 3/534; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/86, 21/464; Müslim, “Fadâil”, 107; Ebû Ya‘lâ, *Müsned*, 6/126.

97 - Ma‘mer b. Râşid, *el-Câmi‘*, 11/139; Abdürrezzâk es-San‘ânî, *el-Musannef*, 9/35; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20/227-230, 21/456; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 16/158.

98 - Ma‘mer b. Râşid, *el-Câmi‘*, 11/139; Abdürrezzâk es-San‘ânî, *el-Musannef*, 9/35; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/87, 20/227-230, 21/453.

99 - Buhârî, “Cenâiz”, 40; Taberânî, *el-Mu‘cemu‘l-kebîr*, 25/117.

100 - Tayâlisî, *Müsned*, 3/534; Beyhakî, *es-Sünenü‘l-kübrâ*, 4/109; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/86.

101 - Ebû Ya‘lâ, *Müsned*, İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 16/158.

102 - Bu tarik İbn Hibbân’ın hocası hariç Ebû Ya‘lâ’nın yer verdiği tarikte aynıdır. (Ebû Ya‘lâ, *Müsned*, 6/126; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 16/158).

103 - Taberânî, *el-Mu‘cemu‘l-kebîr*, 25/117.

104 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/86.

105 - Ma‘mer b. Râşid, *el-Câmi‘*, 11/139; Abdürrezzâk es-San‘ânî, *el-Musannef*, 9/35.

106 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20/227-230.

107 - Buhârî, “Cenâiz”, 40.

108 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/456. İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 16/158.

emanet verdi ve onu geri aldı¹⁰⁹, ‘karşılığını Allah’tan bekle, sabret’¹¹⁰ ve ‘oğlun öldü’¹¹¹ gibi ifadeler kullandığı nakledilmiştir. Birkaç tarikte ise ilişkilerinin akabinde ‘çocuğu defnedin’¹¹² ve ‘gusul alıp çıkmak isteyince öldüğünü söyledi’¹¹³ ifadeleri yer almaktadır.

9) Ebû Talha’nın ölüm haberinin kendisine geç verilmesi karşısında gösterdiği tavır

Bazı tariklerde Ebû Talha’nın tavrı hakkında; ‘öfkeleni’¹¹⁴, ‘Kirleninceye kadar beni oyaladın, sonra da bana oğlumun öldüğü haberini verdin’¹¹⁵ ve ‘Büyük bir üzüntüye kapıldı’¹¹⁶ gibi ifadeler yer alırken diğer bazılarında Ebû Talha’nın kızmasına ilişkin bir ifadeye yer verilmeyip sabah erkenden Hz. Peygamber’in yanına gittiği zikredilmektedir.¹¹⁷ Durumu haber vermek üzere erkenden Hz. Peygamber’in yanına gitmesinin de bir kızgınlık ifadesi olduğu anlaşılmaktadır.

10) Bütün tariklerde Ebû Talha’nın sabah erkenden Ümmü Süleym’in çocuğun ölümü karşısında gösterdiği tavır Hz. Peygamber’e anlatmak üzere onun yanına gittiği, Ümmü Süleym’in sözleri ve aralarında geçen ilişkiyi anlattığı zikredilmektedir.

11) Hz. Peygamber’in durumdan haberdar edildiğinde söylediği sözler

Hz. Peygamber’in sözlerine dair nakledilenler arasında anlam farklılaşmasına sebebiyet veren hususlar bulunduğundan bu konu diğer kısımda ele alınacak olmakla birlikte Hz. Peygamber’in Ebû Talha’ya ‘Allah gecenizi mübarek kılsın’ ve ‘geçirdiğiniz gece mübarek olsun’ şeklinde sözler söylediği bütün tariklerde nakledilmiştir.

12) Hz. Peygamber’in duasının neticesi olarak zikredilen sözler

Hz. Peygamber’in duasının akabinde ve dua ile ilişkili bir biçimde Ümmü Süleym hakkında ‘Abdullah isminde bir oğlu oldu ve zamanının en hayırlılarından oldu’¹¹⁸, ‘Ümmü Süleym hamile kaldı’¹¹⁹, ‘Abdullah’a hamile kaldı’¹²⁰, ‘(Zamanı gelince) Ümmü Süleym bir erkek çocuk doğurdu’¹²¹ ve ‘(Abdullah’ın) dokuz çocuğu oldu ve hepsi Kur’ân hâfızı oldu’¹²² şeklinde ifadeler yer almaktadır. Bu ifadelerin devamında neredeyse bütün tariklerde Abdullah’ın Hz. Peygamber tarafından tahnik edildiği bilgisine yer verilmiştir.¹²³

3.2. ANLAM DEĞİŞİKLİĞİNE SEBEP OLAN İFADE FARKLILIKLARI

Anlam değişikliğine sebep olan ifade farklılıkları Hz. Peygamber ve Ümmü Süleym ile ilişkili olmak üzere iki başlık altında ele alınacaktır.

109 - Ma’mer b. Râşid, *el-Câmi* ‘, 11/139; Abdürrezzâk es-San’ânî, *el-Musannef*, 9/35.

110 - Tayâlisî, *Müsned*, 3/534.

111 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20/227-230.

112 - Buhârî, “Akîka”, 1; Müslim, “Âdâb”, 23.

113 - Buhârî, “Cenâiz”, 40.

114 - Tayâlisî, *Müsned*, 3/534; Ebû Ya’lâ, *Müsned*, 6/126 İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 16/158;

115 - Tayâlisî, *Müsned*, 3/534; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/456; Müslim, “Fadâil”, 107.

116 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20/227-230.

117 - Ma’mer b. Râşid, *el-Câmi* ‘, 11/139; Abdürrezzâk es-San’ânî *el-Musannef*, 9/35; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/86.

118 - Ma’mer b. Râşid, *el-Câmi* ‘, 11/139.

119 - Tayâlisî, *Müsned*, 3/534; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 16/158.

120 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/86.

121 - Buhârî, “Akîka”, 1; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, 25/117; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 4/109.

122 - Buhârî, “Cenâiz”, 40.

123 - Tayâlisî, *Müsned*, 3/534; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/86, 9/87, 19/88, 20/227-230, 21/464; Buhârî, “Akîka”, 1; Müslim, “Âdâb”, 23, “Fadâil”, 107; Ebû Ya’lâ, *Müsned*, 6/126; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 16/158; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, 25/117; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 4/109.

3.2.1. HZ. PEYGAMBER'İN TAVRINA İLİŞKİN ANLAM DEĞİŞİKLİĞİNE SEBEP OLAN LAFIZLAR

Malum olduğu üzere rivayetin Hz. Peygamber ile ilgili yönü, Ebû Talha'nın Hz. Peygamber'in yanına giderek Ümmü Süleym'in çocuğun ölümü karşısındaki tutumunu ona anlatması esnasında Hz. Peygamber'in söylediği sözler bağlamında ortaya çıkmaktadır. Ümmü Süleym, akşam eve gelen kocası Ebû Talha'ya çocuklarının öldüğünü haber vermemiş, sıradan bir akşam gibi davranmış, hatta karı-koca ilişkisine girmişler ve ondan sonra haber vermiştir. Ebû Talha bu durumdan son derece rahatsız olmuştur. Ebû Talha'nın bir bakıma şikâyet amacıyla Hz. Peygamber'e ilettiği bu durum karşısında Hz. Peygamber'in Ebû Talha'ya «بَارَكَ اللَّهُ لَكُمْ فِي لَيْتِكُمْ» “Allah gecenizi mübarek kılsın” şeklinde veya aynı anlama gelen benzer ifadelerle dua niteliğinde bir karşılık verdiği bütün tariklerde zikredilmektedir. Tariklerin çoğunda sadece bu ifade zikredilirken birkaç tarikte bu ifade ile birlikte anlamın farklılaşmasına sebep olabilecek bazı lafızlar da yer almaktadır. Bu hususları şöyle sıralamak mümkündür:

1) Meselenin farklı anlaşılmasına sebep olabilecek anlatım tarzlarından birisi, olayı anlatmak üzere Hz. Peygamber'in yanına giden Ebû Talha daha olayı anlatmadan Hz. Peygamber'in durumu biliyor muycasına doğrudan geçirdikleri geceye atıfta bulunan sözler söylediğine dair anlatım biçimidir. Metinlerde yer alan ifadelerden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber Ebû Talha'yı görür görmez bu sözleri söylemiştir. İncelemiş olduğumuz 18 tarikten ikisinde karşımıza çıkan bu anlatımın yer aldığı tariklerden birinde Hz. Peygamber Ebû Talha'yı görünce «بَارَكَ اللَّهُ لَكُمْ فِي عُرْسِكُمْ»

“bu gece karı-koca ilişkisine girdiniz”, “Allah ilişkinizi mübarek kılsın”,¹²⁴ dediği nakledilmektedir. Buradaki ‘bu gece karı-koca ilişkisine girdiniz’ ifadesini ‘girdiniz mi?’ şeklinde soru tarzında anlamak daha doğru görünmektedir. Diğer tarikte de Hz. Peygamber'in Ebû Talha'yı görünce bu ifadelerden birisi olan “Allah gecenizi mübarek kılsın”¹²⁵ dediği nakledilmiştir. Bu iki tarikin ortak noktası, Hz. Peygamber'in kendisine olay anlatılmadan bu sözleri söylemesidir ki bu, kabulü mümkün olmayan bir durumdur. Problemlili görünen bu anlatım biçimi, birlikte geçirilen geceyi yani karı-koca ilişkisine girmiş olmayı öne çıkaran ve yücelten bir dile sahiptir.

Bu tariklerden birincisi, İbn Ebî Adî > İbn Avn > Muhammed (İbn Sîrîn) > Enes b. Mâlik, ikincisi, İbn Ebî Adî > Humeyd > Enes b. Mâlik senediyle Ahmed b. Hanbel'in eserinde zikredilmiştir.

2) Anlam farklılaşmasına sebep olan diğer anlatım biçimine göre ise Ebû Talha sabahleyin Hz. Peygamber'in yanına gidip olup biteni anlattıktan sonra Hz. Peygamber «أَعْرَسْتُمْ اللَّيْلَةَ؟» قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: «اللَّهُمَّ بَارِكْ» (Bu gece gelin-güvey oldunuz mu?) diye sormuş, Ebû Talha: ‘Evet’, demiş, Hz. Peygamber, “Allahım onlara mübarek kıl!”¹²⁶ diye dua etmiştir.

Bu anlatım tarzı da problemlili görünmektedir. Çünkü Ebû Talha olanları anlattıktan sonra Hz. Peygamber'in “bu gece gelin-güvey oldunuz mu?” diye sorması abestir. Zaten bu durum anlatılmış olmalıdır. Eğer Ebû Talha bu husustan bahsetmemiş ise yukarıdaki tarikte olduğu gibi yine Hz. Peygamber'in kendisine olay anlatılmadan konu hakkında bir söz söylemesi söz konusu olur ki bu da aynı şekilde kabulü mümkün görünmeyen bir durumdur.

Bu rivayeti Buhârî ve Müslim, hocaları hariç aynı senedle zikretmişlerdir. Buhârî'nin senedi, Matar b. el-Fadl > Yezîd b. Hârûn > Abdullah b. Avn > Enes b. Mâlik¹²⁷ Müslim'in senedi, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe > Yezîd b. Hârûn > Abdullah b. Avn > İbn Sîrîn > Enes b. Mâlik¹²⁸ şeklindedir. Buhârî'nin senedinde görülen Abdullah b. Avn'ın in Enes'ten nakli, ilgili kısımda belirtildiği üzere tedlis yoluyla. Rivayetin İbn Avn'ın yer aldığı diğer tariklerinde İbn Avn'ın İbn Sîrîn'den nakilde bulunuyor olması ve Buhârî ve Müslim'in rivayet metinlerinin aynı olması söz konusu senedde de İbn Avn'ın hadisi İbn Sîrîn'den aldığına işaret etmektedir.

124 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/87.

125 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/86.

126 - Buhârî, “Akîka”, 1; Müslim, “Âdâb”, 23.

127 - Buhârî, “Akîka”, 1.

128 - Müslim, “Âdâb”, 23.

3) Rivayetin farklı anlatım tarzlarından biri olarak burada zikredeceğimiz diğer bir husus ise rivayetin doğru anlaşılmasına katkı sağlayan bir özelliğe sahiptir. Bir kelime farkla aynı metne sahip iki tarikten birincisinde geçen metne göre Ebû Talha o gece olup bitenleri Hz. Peygamber'e anlattıktan sonra Hz. Peygamber Ebû Talha'ya: «فَبِتُّمَا عَرُوسَيْنِ وَهُوَ إِلَى جَنْبِكُمَا؟» فَقَالَ: نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ: «بَارَكَ اللَّهُ لَكُمْ فِي لَيْلَتِكُمَا» “O sizin yakınınızda iken (ölen çocuk) ilişkiye girdiniz öyle mi?” diye sormuş, Ebû Talha “evet yâ Rasûlullah” cevabını verince Hz. Peygamber “Allah gecenizi mübarek kılsın”¹²⁹ demiştir. Burada Hz. Peygamber'in Ümmü Süleym'in bu tavrına şaşırıldığı anlaşılmaktadır. Bu tarikte yer alan bu ifade rivayetin doğru anlaşılması noktasında son derece önemli bir katkı sunmaktadır. Yukarıdaki anlatımda çocuklarının öldüğü günde bir anne-babanın karı-koca ilişkisine girmiş olmaları ön plana çıkarılan ve kıymet atfedilen bir anlamı yansıtırken burada bu ilişkinin yadırganması söz konusudur.

Tek ravi farkı ile nakledilen diğer aynı metne sahip tarikte ifadenin başına «هيه» kelimesi gelmiştir. «هيه»، “taaccüb ve daha fazla bilgi isteme”¹³⁰ anlamına gelen bir kelimedir ki ifade şöyledir:

«هِيهِ فَبِتُّمَا عَرُوسَيْنِ وَهُوَ إِلَى جَنْبِكُمَا؟» قَالَ: نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «بَارَكَ اللَّهُ لَكُمْ فِي لَيْلَتِكُمَا»

“Ne! O sizin yakınınızda iken (ölen çocuk) ilişkiye girdiniz, öyle mi?...”¹³¹

Kuşkusuz bu kelime, ibareye Hz. Peygamber'in olay karşısında duyduğu şaşkınlığı izhar eden ve kuvvetlendiren bir anlam katmaktadır.

Bu iki tarik Ahmed b. Hanbel'in eserinde, ilki, Mûsâ b. Hilâl > Hişâm > İbn Sîrîn > Enes b. Mâlik, ikincisi, Mûsâ b. Hilâl > Hemmâm > İbn Sirin > Enes b. Mâlik senediyle yer almıştır.

Bu kısımda Hz. Peygamber'in meseleye ilişkin tavrı konusunda birbirine zıt anlamlar yansıtan bu rivayet metinlerinin senedle ilgili taşıdıkları ortak özellikler, bizi, bu tariklerin ortak bir mana üzerinde birleşebileceği fikrine yöneltmiştir. Hatırlanacak olursa incelemekte olduğumuz rivayet, hepsi Enes b. Mâlik'ten 18 tarik ile nakledilmekte, bu tariklerin 10 tanesi Sâbit el-Bünânî, 4 tanesi İbn Sîrîn, diğerleri ise birer tarik olarak başka raviler kanalıyla rivayet edilmekteydi. Bu kısımda farklı anlamlara konu olması sebebiyle ele aldığımız tariklerin (Humeyd'den gelen hariç) hepsi, İbn Sîrîn'den nakledilmekte ve rivayetin ondan nakledilen tariklerinin hepsi bu farklılıkları barındırmaktadır. Ortak ravinin İbn Sîrîn olması ve ondan nakledilen tariklerin metinlerindeki lafızların neredeyse bir sözcük farkıyla aynılık arzemesi anlam bakımından farklılık taşıyan bu metinlerin tek ve ortak bir manada birleşebileceği fikrini doğurmuştur. Dikkat edilirse bu metinler arasındaki tek farklı sözcük ‘çocuk yanınızdayken’ sözcüğüdür ve bu söz, ifadenin anlamını değiştirecek bir etkiye sahiptir. Bundan dolayı “أَعْرَسْتُمْ اللَّيْلَةَ؟” “bu gece ilişkiye girdiniz mi?” ve “بِتُّمَا عَرُوسَيْنِ” “ilişkiye girdiniz (mi?)” ifadeleri ile “فَبِتُّمَا عَرُوسَيْنِ وَهُوَ إِلَى جَنْبِكُمَا؟” “çocuk yakınınızdayken mi ilişkiye girdiniz?” ifadesi lafız olarak çok benzer ancak yansıttığı anlam bakımından farklıdır. Ortak ravi ve müşterek lafızlar taşıması sebebiyle söz konusu ifadeleri tek manaya hamlederek, Hz. Peygamber'in olay karşısında şaşırıldığı ve yadırgayıcı bir tavır takındığını söylemek pekâlâ mümkündür.

Söz konusu ifadelerden birisinin İbn Sîrîn dışında sadece Humeyd'in isminin geçtiği bir tarikte yer aldığını belirtmiştik. Bu tarik, İbn Ebî Adî > Humeyd > Enes b. Mâlik¹³² senediyle nakledilmiştir. İbn Sa'd'ın eserinde zikredilen, isnadında Humeyd'in yer aldığı bir tarikte de aynı ifadeler yer almıştır.¹³³ Ravilerle ilgili kısımda zikredildiği üzere Humeyd güvenilir bir ravi olarak görülmekle beraber Sâbit'ten işittiklerini Enes'ten zikretmek suretiyle tedlis yaptığı ve ondan rivayetlerinde ihtilata düştüğü yönünde tenkitlere ma-

129 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/88.

130 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20/227-230; Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, (Beirut: Dâru Sâdir, 1414/1993), 13/552.

131 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20/227-230.

132 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/86.

133 - İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/78. (Rivayet, Muhammed b. Abdillâh el-Ensârî, Abdullâh b. Bekr es-Sehmî > Humeyd et-Tavîl > Enes b. Mâlik senediyle zikredilmiştir.)

ruz kalmıştır. Sâbit'ten nakledilen diğer tariklerde bu tür bir ifade farklılığı bulunmamaktadır. Bu durum metindeki farklılığın Humeyd'e ait bir tasarruf olduğunu ortaya koymaktadır.

İbn Sîrîn'den nakledilen bu dört tarik dışında diğer bütün tariklerde Hz. Peygamber'in kendisine olup biteni anlatan Ebû Talha'ya sadece «بَارَكَ اللَّهُ لَكُمْ فِي لَيْتِكُمْ» “Allah gecenizi mübarek kılsın” sözüyle karşılık verdiğinin kaydedildiğini de belirtmiştik. Tarikler arasında görülen bu durum, lafız ve ifade farklılıklarının oluşmasında ravi tasarruflarının etkisini ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber'in tavrına ilişkin olarak sarfedilen bu ifade biçimi ile yukarıda temas ettiğimiz İbn Sîrîn'den nakledilen ifade biçimleri arasında manayı değiştirecek bir durumun söz konusu olduğu âşikardır. Bu ifade tarzına göre Hz. Peygamber durumu yadırgamamış, onaylamıştır. Ancak bu ifade biçimini de değerlendirirken Hz. Peygamber'in, duruma öfkelenerek kendisine gelen Ebû Talha'yı teselli etme pozisyonunda olduğunu ve yaşanmış bitmiş bir olayın bahis konusu edildiğini de göz önünde bulundurmak gerekir.

Netice olarak bu tarikler arasında sened ve ravi güvenilirliği açısından bir tercihte bulunma durumu söz konusu değildir. Çünkü her iki grupta yer alan hadisler de sahih ve hasen seviyesinde bir sıhhat derecesine sahiptir. Bunun yanında hadisçilerin, hadislerin sıhhatinin birebir sened ve ravi güvenilirliğine bağlı olarak tespit edilemeyeceği hususundaki görüşlerini de göz önünde bulundurmak gerekir. Muhaddisler açısından bir hadisin “sahi” olarak nitelendirilmesi senedin istenen şartlarda olduğunun ifadesi olup metnin mutlak sahihliğine delalet etmemektedir.¹³⁴“Sahi” ve “zayıf” değerlendirmeleri isnadın zahirî görüntüsünden çıkarılan netice olup, sika ravilerin hata etmeleri ve unutmaları mümkün görüldüğü gibi, cerh edilen ravilerin doğru söylemesi de mümkün görülmektedir.¹³⁵Bütün bu değerlendirmelerin sonucunda, hadislerin doğru anlaşılmasında ihmal edilemeyecek bir yöntem olan, bir rivayetin bütün tariklerini birarada değerlendirme metodunun sağladığı veriler çerçevesinde, Hz. Peygamber'in, bir ebeveynin çocukları öldüğü gün karı-koca ilişkisine girmelerini yadırgayan ifadelerinin yer aldığı tariklerin daha makul ve anlaşılabilir bir manaya sahip olduğu ve bu anlamın Hz. Peygamber'in ölüm olaylarında yaşadığı duygusal ve duyarlı ruh haline daha uygun düştüğü kolaylıkla söylenebilir.

Şüphesiz Hz. Peygamber her hususta olduğu gibi ölüm gibi musibetler karşısında izlenmesi gereken tutum konusunda da bizler için canlı ve en güzel örnektir. Duygulu ve duyarlı bir insan olan Hz. Peygamber kendi oğlu İbrahim ve torunu Ümeyme'nin vefatında gözyaşı döktüğü gibi, sahâbeden birçok kişi için de aynı tavrı sergilediği kaynaklarımızda kaydedilmiştir. Son derece merhametli ve şefkatli olan sevgili Peygamberimiz oğlu İbrahim için gözlerinden yaşlar aktığında “Sen de mi ağlıyorsun ey Allah'ın Rasûlü!” diyerek şaşkınlıklarını ifade eden sahâbeye, “Göz yaşarır, kalp hüznlenir. Ama biz ancak Rabbimizin razı olacağı şeyleri söyleriz. Ey İbrâhim, biz senin aramızdan ayrılışından dolayı çok hüznlüyüz.”¹³⁶cevabını vermiştir. Yine torununun vefatında ağlamasına şaşırarlara, “Bu, Allah'ın, dilediği kullarının kalbine koyduğu merhamettir. Allah, ancak merhametli kullarına rahmet eder.”¹³⁷ifadeleriyle karşılık vermiştir. Aynı şekilde dostu Osman b. Maz'ûn öldüğünde gözyaşlarını tutamadığı,¹³⁸ Sa'd b. Ubâde hastalandığında öldüğünü zannederek duyulanıp ağladığına dair nakiller,¹³⁹ onun duygulu ve merhametli kişiliğini yansıtan örneklerdir. Bu misallerden hareketle Hz. Peygamber'in ölüm karşısındaki tavrı sabır ve teslimiyetin yanında hislerini bastırmaksızın duygularını yaşamak şeklinde özetlenebilir. İslam fitrat dinidir ve Hz. Peygamber'in bu tutumu da fitrata uygun bir tavidir. Nimetler karşısında sevinmek, mutlu olmak nasıl yaratılışın gereği ise ölüm gibi musibetler karşısında duyulanmak ve ağlamak da aynı şekilde yaratılış icabıdır. Ölüm

134 - Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn eş-Şehrezûrî, *Ulûmu'l-hadis*, nşr. Nurettin İtr (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1406/1986), 151.

135 - Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh et-Tîbî, *el-Hulâsa fi ma'rifeti'l-hadis*, nşr. Ebû Âsım eş-Şevâmî el-Eserî (b.y.: y.y., 1430/2009),34-36.

136 - Buhârî, “Cenâiz”, 43; Müslim, “Fadâil”, 62.

137 - Buhârî, “Merdâ”, 9; Müslim, “Cenâiz”, 11; Ebû Dâvud Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Avvâme (Medîne: Dâru'l-Yusr, 1431/2010), “Cenâiz”, 23-24.

138 - Ebû Dâvud, “Cenâiz”, 35-36; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *es-Sünen*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998), “Cenâiz”, 14.

139 - Buhârî, “Cenâiz”, 44; Müslim, “Cenâiz”, 12.

karşısında yapılması yasaklanan husus ise ölenin ardından isyana götüren sözler söylemek ve bağırp çağırarak, feryat figan ederek ağlamaktır (niyâha).¹⁴⁰

3.2.2. ÜMMÜ SÜLEYM'İN TAVRINA İLİŞKİN ANLAM DEĞİŞİKLİĞİNE SEBEP OLAN LAFIZLAR

Daha önce zikrettiğimiz üzere bütün tariklerde nakledilen ortak bilgilere göre Ümmü Süleym çocuğun ölümünü akşam eve gelen kocası Ebû Talha'ya haber vermemiş, akşam yemeğini hazırlamış, Ebû Talha yemeğini yemiş sonra yatmışlardır. O gece karı-koca ilişkisinde bulunmuşlardır. Ancak Ümmü Süleym'in kocası Ebû Talha'yı karşılaması esnasında yaptığı ileri sürülen süslenme, koku sürünme gibi bazı davranışlar hakkında müşterek bir anlatımın varlığından söz etmek mümkün değildir. Ümmü Süleym'in tavrı konusunda farklı manalara yol açan hususları şöyle sıralayabiliriz.

1) Ümmü Süleym'in davranışları ile ilgili herhangi abartılı bir ifadenin kullanılmadığı anlatım tarzı

Rivayetin en erken kaynakları olan Ma'mer'in, Sâbit el- Bünânî > Enes tarikiyle zikrettiği, Abdurrez-zâk'ın da aynı sened ve metinle yer verdiği tarikte, Ümmü Süleym'in kocasını karşıladığı esnada süslenmesine dair hiçbir ifade yer almamaktadır. Aynı zamanda bu metinde, aralarında geçen karı-koca ilişkisi, Ebû Talha'nın Hz. Peygamber'e haber verdiği bir husus olarak zikredilmiş, ön plana çıkarılmamıştır.¹⁴¹ Aynı şekilde Buhârî ve Müslim'in hocaları hariç aynı senedle (Yezîd b. Hârûn > Abdullah b. Avn > Enes b. Mâlik) zikrettikleri tarikte de Ümmü Süleym'in süslenmesine dair bir ifade yer almamakta yemek yiyip yattıktan sonra ilişki kurmuş oldukları abartısız bir dille anlatılmaktadır.¹⁴²Buhârî'nin, Bişr b. el-Hakem>Süfyân b. Uyeyne > İshâk b. Abdillâh b. Ebî Talha> Enes b. Mâlik senediyle zikrettiği diğer tarikte de Ümmü Süleym'in bu tür bir davranışı ile alakalı hiç bir ifade yer almamış, karı-koca ilişkisi, '(Ebû Talha) kalkınca gusul aldı' ifadesiyle geri planda bir husus olarak zikredilmiştir.¹⁴³

2) Ümmü Süleym'in davranışları hakkında abartılı ifadelerin kullanıldığı anlatım tarzı

Ümmü Süleym'in süslenip güzel kokular sürünerek kocasının yanına geldiği, münasebette bulunup kocasının kendisinden zevkini aldığını gördükten sonra çocuğun ölüm haberini verdiği dair bilgiler ihtiva eden tariklerin¹⁴⁴ sayısı az değildir. Bunun yanında bazı tariklerde bu ifadeler biraz daha abartılarak 'Ümmü Süleym, Ebû Talha için daha önce yaptığından çok daha güzel bir şekilde süslendi'¹⁴⁵ gibi ifadeler yer almıştır. Bu tür ifadeler içeren tariklerin iki tanesi İbn Sîrîn'den,¹⁴⁶ diğerleri Sâbit el-Bünânî'den nakledilmektedir. Tariklerin çoğunda Sâbit el-Bünânî'den nakleden Süleymân b. el-Muğîre,¹⁴⁷ birinde Hammâd b. Seleme,¹⁴⁸ iki tarikte her ikisi¹⁴⁹ ve bir tarikte Abdullah b. Abdullah b. Ebi Talha'dır.¹⁵⁰Süleymân b. el-Muğîre'nin yer aldığı bütün tariklerde Ümmü Süleym'in süslenmesine dair abartılı ifadeler yer almakta, bu durum bu lafızların kullanımında Süleymân b. el-Muğîre'nin bir tasarrufu bulunduğu işaret etmektedir. Bu tarz ifadeler onun bulunmadığı sadece iki tarikte daha zikredilmiştir.

Konu ile ilgili bütün tarikler göz önünde bulundurulduğunda Ümmü Süleym'in davranışları ile alakalı bizde oluşan kanaat şudur: Akşam eve gelen kocasına bilemediğimiz bazı sebeplerle çocuğun ölüm haberini vermek istememiştir. Muhtemelen çocuğun sabah defnedilecek olması düşünüldüğünden ve akşam yapacak bir şey olmadığından eşinin geceyi rahat geçirmesini sağlamaya çalışmış olmalıdır. Karnını doyurmasını ve

140 - Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî , *el-Musannef*(Kahire: Dâru't-Ta'sîl, 1416/2015), 3/552; Müslim, "İmân", 121.

141 - Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'*, 11/139; Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, 9/35.

142 - Buhârî, "Akîka", 1; Müslim, "Âdâb", 23.

143 - Buhârî, "Cenâiz", 40.

144 - Tayâlisî, *Müsned*, 3/534; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/88, 20/227-230; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 25/116; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 4/109.

145 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/456; Müslim, "Fadâil", 107.

146 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/88, 20/227-230.

147 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/456; Müslim, "Fadâil", 107.

148 - Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/453.

149 - Tayâlisî, *Müsned*, 3/534; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 4/109.

150 - Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 25/116.

dinlenmesini temin etmek istemiştir. Bu anlaşılabilir bir durumdur. Karı-koca ilişkisine gelince, durumun anlaşılması adına eşinin böyle bir talebini reddetmemiş olabilir. Birçok tarihte geçen anlatım biçimi böyle bir anlamaya gayet elverişlidir. Böyle anlasak bile yine de Ümmü Süleym'in tavrının tabii olanın ve alışılmışın dışında bir tavır olduğu âşikardır. Onun bu tavrını kişisel bir tavır olarak görmek daha uygundur. Nitekim kocası Ebû Talha da onun bu davranışından son derece rahatsız olmuş, öfkelenmiş ve sabah erkenden Hz. Peygamber'in yanına giderek durumu ona anlatma ihtiyacı duymuştur. Hz. Peygamber'in de bu durumu yadırgadığına dair ifadeler hadis metinlerine yansımıştır. Ümmü Süleym'in o gece kocası için daha önce yaptığından çok daha güzel bir şekilde süslenmesi, kokular sürünmesi, münasebette bulunarak kocasının zevkini almasını beklemesi gibi abartılı ve süslenmiş anlatımlara gelince bunların mantığını anlamak zordur. Çocuğunu kaybetmiş bir kadının bu tür aşırılığa kaçan davranışlar sergilediğini düşünmek ve bunları normal ve hoş görmek mümkün değildir. Bu davranış biçimi fitrî olmadığı gibi dinî bir tarafı da yoktur. Fıtrata uygunluk dinimizin en önemli vasfıdır. İnsanın acı ve elem veren olaylar karşısında duygulanması, üzülmesi ve ağlaması yaratılışı icabıdır ve fıtrata uygun olandır. Acı ve elem karşısında duyarsız ve duygusuz davranmak ise tabii bir hal değildir. Rivayetlerdeki aşırılığa kaçan ifadelerin ravi tasarrufları sonucu gerçekleşmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Rivayetle ilgili temas edilmesi gereken bir husus da Hz. Peygamber'in duasıyla ilişkilendirerek Ümmü Süleym'in o gece hamile kaldığına dair hemen hemen bütün tariklerde yer alan anlatımlardır. Bu durum mümkün olmakla birlikte kimsenin kesin olarak bilemeyeceği bir husus olup Enes b. Mâlik'in zannına dayalı bir ifade olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Hz. Peygamber'in duasına mazhar olmak, kıymeti tartışılmaz bir husustur.

Rivayet metni ile ilgili bu tespitlerimizden sonra rivayetin muhaddisler tarafından nasıl anlaşıldığı meselesine temas etmek de faydalı olacaktır. Muhaddislerin eserlerine aldıkları rivayetleri yerleştirdikleri bölüm ve bâb başlıklarının onların rivayeti ne şekilde anladıkları ve yorumladıklarının bir göstergesi olduğu bilinmektedir. İncelediğimiz rivayetin müsnedler dışındaki kaynaklarında zikredildikleri bölüm ve bâb başlıkları şöyledir:

Ma'mer ve Abdürrezzâk "çocuğu ölen kişi bâbı",¹⁵¹ Buhârî, iki tarikten birini, "Akîka" bölümü, "yeni doğan çocuğa doğduğu günün sabahı akika kesilmeden önce isim konulabileceği ve tahnîk yapılabileceği bâbı",¹⁵² ikincisini, "Cenâiz" bölümü, "musibet anında hüznünü belli etmeyen kişi bâbı",¹⁵³ Müslim, iki tarikten birini, "Âdâb" bölümü, "yeni doğan çocuğa tahnîk yapılmasının güzel görülmesi bâbı",¹⁵⁴ ikincisini, "Fadâil" bölümü, "Ebû Talha el-Ensârî'nin faziletleri bâbı",¹⁵⁵ İbn Hibbân, "Menâkibu's-sahâbe" bölümü, "Ebû Talha ve Ümmü Süleym'in ölen çocuklarının künyesinin zikri bâbı",¹⁵⁶ Taberânî, "Ümmü Süleym'in Talha'dan olan oğlunun ölümü hakkındaki haber bölümü",¹⁵⁷ ve Beyhakî "Cenâiz" bölümü.¹⁵⁸ Ayrıca Buhârî, araştırma konumuzla ilgili hususları zikretmemesi sebebiyle incelemeye tabi tutmadığımız çok muhtasar bir tarihi, "Edeb" bölümünde, "ta'ridin"¹⁵⁹ yalan sayılmayacağı bâbı"nda zikretmiştir.¹⁶⁰

Görüldüğü gibi muhaddisler rivayeti daha çok tahnîk, cenaze adâbı ve faziletler bağlamında ele almışlardır. Günümüzde ise bu rivayetin özellikle sosyal medya mecralarında daha çok Ümmü Süleym'in teslimiyeti ve kocasına itaati, onu hoşnut etmesi bağlamında zikredildiği görülmektedir. İnternet üzerinden Ümmü Süleym ismiyle yapılacak bir aramada bu durumu görmek mümkündür. Bu durum muhaddislerin rivayetten çıkardıkları anlam ve yorumlar ile günümüzde rivayetin anlaşılma biçimi arasında bariz bir farkın bulunduğuna işaret etmektedir.

151 - Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, 9/35.

152 - Buhârî, "Akîka", 1.

153 - Buhârî, "Cenâiz", 40.

154 - Müslim, "Âdâb", 23.

155 - Müslim, "Fadâil", 107.

156 - İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 16/158.

157 - Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 25/117.

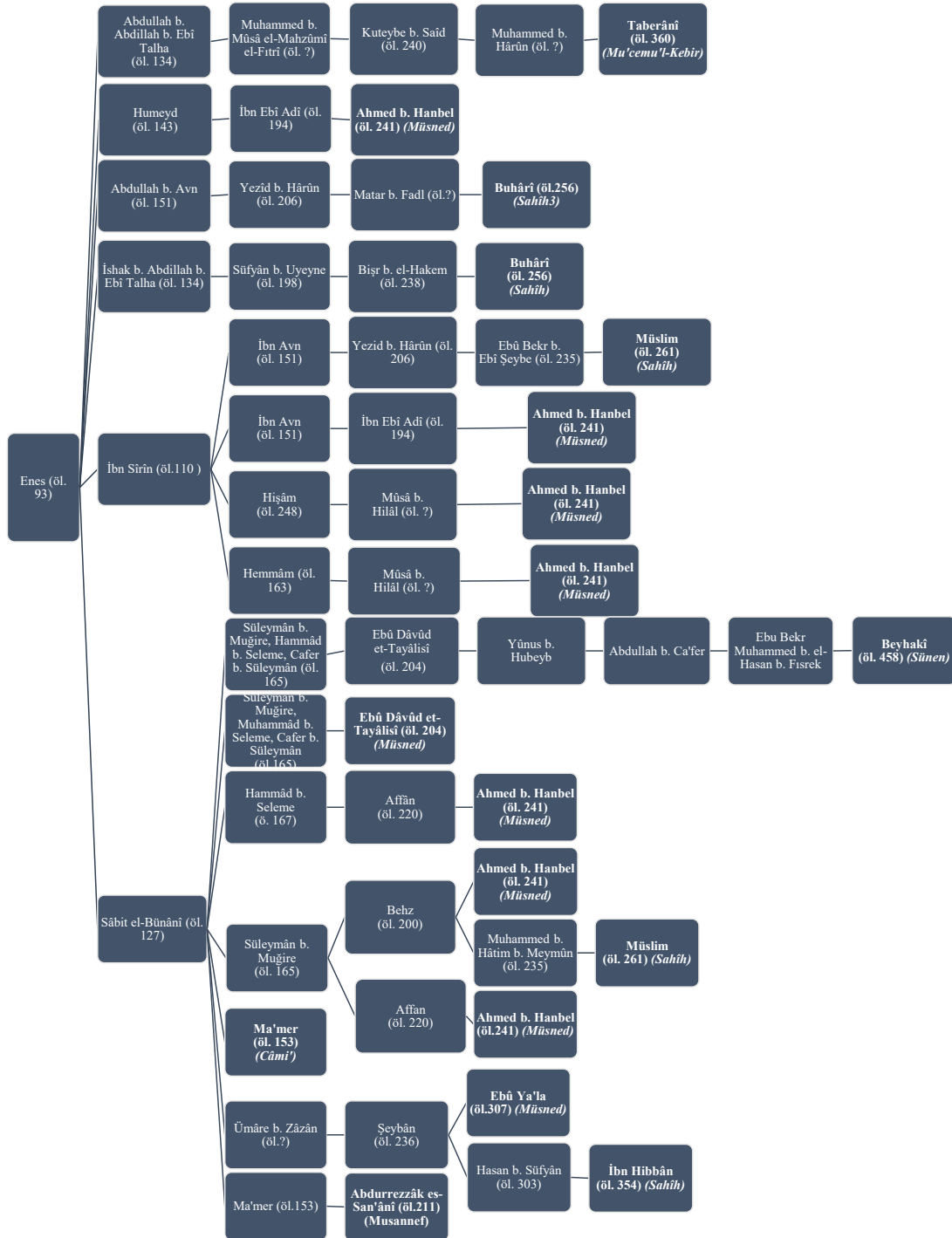
158 - Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 4/109.

159 - Gerçeği gizlemek ancak yalan söylememek anlamında bir terim. Ebû Talha, oğlunun nasıl olduğunu sorduğunda Ümmü Süleym'in öncekinden daha rahat olduğunu söylemesi ta'rid anlamında zikrediliyor. (Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, nşr. Muhibbuddîn el-Hatîb (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1959), 3/171).

160 - Buhârî, "Edeb", 47.

Hadis şârihlerinin yorumlarına bakıldığında ise onların rivayetin ilişkili olduğu alanları rivayetlerini aldıkları muhaddislere göre daha genişlettikleri görülmektedir. Muhaddisler gibi musibetlerde hüznü belli etmeme hususu üzerinde durmalarının yanı sıra musibetler karşısında Ümmü Süleym'in Allah'ın hükmüne rıza göstermesi, teslimiyet ve sabrının büyüklüğü, sabrının karşılığı olarak kaybettiğinden daha fazlasını elde etmesi, imkân olduğu halde ruhsatı terkedip zor olanı yapmanın cevazı, kadının kocası için süslenmesi ve bunu cimâ isteğiyle yapmasının mübah oluşu, Ümmü Süleym'in çocuğun babasına gecenin başında ölüm haberini vermeyerek rahat bir gece geçirmesini ve süslenerek zevkini almasını sağlamadaki aklının kuvveti ve ta'ridin mübahlığı¹⁶¹ gibi değerlendirmelere yer vermişlerdir.

İsnad ve metin analizini yapmış olduğumuz söz konusu rivayetin isnad şeması şöyledir:

161 - Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî (ö. 676/1277)Şerhu'n-Nevevî alâ Müslim (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1392/1972), 14/124; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 3/171; Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrût: Dâru İhyâ'î't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 8/98.

SONUÇ

Ümmü Süleym ve Ebû Talha'nın çocuk yaştaki oğulları Ebû Umeyr'in vefat ettiği gün Ümmü Süleym'in olaya ilişkin davranışlarını ve bu davranışlarla ilgili Hz. Peygamber'in tavrını konu edinen rivayetin hadis kaynaklarında 18 tarik ile zikredildiği tespit edilmiştir. Söz konusu tariklerin isnad ve ravi güvenilirliği açısından sahih ve hasen seviyesinde oldukları görülmüştür. Genel olarak rivayete çocuğun ölümünü hafife alan ve geçirilen geceye önem atfeden bir dil hâkim olmakla birlikte, tariklerin metinleri arasında meselenin özünü aktarmaları açısından genel itibarıyla bir uyum söz konusudur. Bunun yanında araştırmanın temel hedefini oluşturan, çocuk ölümü karşısında Hz. Peygamber'in tavrını tespit noktasında anlamı değiştirecek çeşitli ifadelerin bulunduğu görülmüştür. Aynı durum Ümmü Süleym'in davranışları için de söz konusu olmuştur. Rivayetin bütün tarikleri bir arada değerlendirildiğinde hem Hz. Peygamber'in hem de Ümmü Süleym'in tavrına ilişkin olarak zikredilen abartılı ifadelerin kaynak noktaları ve ravi tasarrufları tespit edilebilmiştir. Rivayetin senedle ilgili taşıdığı ortak özellikler, ortak ravi ve müşterek lafızlar bu tespitin yapılmasında dikkate alınan unsurlar olmuştur. Hz. Peygamber'in olay karşısındaki tavrına ilişkin olarak rivayetlere yansıyan iki anlatım biçiminden bahsedilebilir. Birincisi çocuk ölümü karşısında duyarsızlık hissi veren ve çocuğun öldüğü gün karı-koca ilişkisine girmiş olmaya önem atfeden ve bunu yücelten anlatımdır. Rivayetin tariklerinin çoğunluğu bu ifade tarzına sahiptir. Ancak bu ifade biçimini değerlendirirken Hz. Peygamber'in, duruma öfkelenerek kendisine gelen Ebû Talha'yı teselli etme pozisyonunda olduğunu ve yaşanmış bitmiş bir olayın bahis konusu edildiğini de göz önünde bulundurmak gerekir. Diğer anlatım biçimine göre ise Hz. Peygamber çocuğun öldüğü gün karı-koca ilişkisine girmiş olmayı yadırgamıştır. Hz. Peygamber'in olay karşısında şaşırıldığı ve yadırgayıcı bir tavır takındığına dair anlatımlar, Hz. Peygamber'in ölüm ve özellikle de çocuk ölümü karşısında gösterdiği duygulu ve duyarlı halini yansıtan genel tutumuna/sünnetine daha uygun görülmüştür. Ümmü Süleym'in tavrı ile alakalı olarak da abartılardan uzak daha makul ve anlaşılabilir bir mananın tespiti mümkün olmuştur.

Ayrıca belirtmemiz gerekir ki, bir rivayetin bütün tariklerini birarada değerlendirme metodunun önemi, hadis rivayetlerinin yer aldığı kaynaklardaki kitap ve bâb başlıklarının işaret ettiği hususların tespiti, manen rivayet ve ravi tasarruflarının rivayetler üzerindeki etkisi ve bilhassa Hz. Peygamber'in genel tutumu/sünnetinin dikkate alınması gibi hususların hadislerin sıhhatini tespit ve doğru anlaşılması noktasındaki elverişliliği bir kez daha bu araştırma neticesinde teyid edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzâk es-San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm. *el-Musannef*. 10 Cilt. Kahire: Dâru't-Ta'sîl, 1416/2015.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. Thk. Şuayb el-Arnaût. 45 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Aşıkkutlu, Emin. "Bir İsnad Tenkid Yöntemi Olarak Şartlı Cerh-Ta'diller ve Uygulamadaki Sonuçları". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 20 (2001), 49-80.
- Aynî, Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî. *Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrût: Dâru İh-yâ'i't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Begavî, Ebu'l-Kâsım Abdullâh b. Muhammed. *Mu'cemü's-sahâbe*. Nşr. Muhammed Avd el-Menkûş - İbrâhîm İsmâîl el-Kâdî. 4 Cilt. b.y.: y.y., 1432/2011.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. Nşr. Muhammed Abdulkâdir Atâ. 10 Cilt. Beyrût: y.y., 3. Baskı, 1424/2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi'u's-sahîh*. Nşr. Muhammed Zuheyr en-Nâsir. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tûku'n-Necât, 1422.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân ed-Dârimî. *es-Sünen*. Nşr. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Muğnî, 1412/2000.
- Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî, *el-Müsnedü's-sahîhu'l-muharrec alâ Sahîhi Müslim*, Nşr. Heyet. 20 Cilt. b.y.: y.y., 1435/2014.
- Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvud*. Thk. Muhammed Avvâme. 5 Cilt. Medîne: Dâru'l-Yusr, 3. Baskı. 1431/2010.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî b. el-Mevsilî. *Müsnedü Ebî Ya'lâ*. Nşr. Hüseyin Selîm Esed. Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn, 1404/1984.
- Hacıoğlu, Nejla, "Hz. Peygamber'in Yeni Doğan Çocuklarla İlgili Bir Uygulaması: Tahnik". *XIV. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu "İslâm ve Çocuk"*. ed. Kadri Önemli vd. 90-104. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2021.
- Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, Ebû Abdurrahman el-Halîl b. Ahmed. *Kitâbu'l-ayn*. Thk. Mehdî el-Mahzûmî - İbrahim es-Sâmîrâî. 8 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1988.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah b. Adî el-Cürcânî. *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*. Nşr. Mâzen Muhammed es-Sersâvî. 11 Cilt. Riyâd: m.y., 1434/2013.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî. *el-Merâsîl*. Nşr. Şükrüllâh Nimetullâh Kucânî. Beyrut: Müessesetür-Risâle, 1397.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî. *el-Cerh ve'ta'dil*. Nşr. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî. 9 Cilt. Beyrut: y.y., 1952.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Nşr. Muhibbüddîn el-Hatîb. 13. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rîfe, 1379/1959.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî. *Takribü't-Tehzîb*. Nşr. Muhammed Avvâme. Suriye: Dâru'r-Reşîd, 1406/1986.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî. *Tehzîbu't-Tehzîb*. 14 Cilt. Beyrut: y.y., 1404/1984.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Büstî. *es-Sahîh*. Nşr. Şuayb Arnaût. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1988.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Büstî. *es-Sikât*. b.y.: y.y., 1419/1998.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni. *es-Sünen*, Nşr. Şuayb el-Arnaût. 5 Cilt. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdir, 1414/1993.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd el-Hâşimî. *et-Tabakâtu'l-kübrâ*. Nşr. Ali Muhammed Ömer. 10 Cilt. Kâhire: y.y., 2001.
- İbnu's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn eş-Şehrezûrî. *Ulûmu'l-hadis*. Nşr. Nurettin İtr. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1406/1986.
- Ma'mer b. Râşid, Ebû Urve Ma'mer b. Râşid el-Basrî. *el-Câmi'*. Nşr. Habîburrahmân el-Azamî. 11 Cilt. Pakistan: el-Meclisu'l-İlmî, 1403/1982.
- Mizzî, Ebu'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân. *Tehzîbu'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*. Nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahîh*. Nşr. Muhammed Fuâd Abdulkâdî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî. *Şerhu'n-Nevevî alâ Müslim*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâsi'l-Arabî, 1392/1972.
- Özçelik, Fikret, "Cerh-Ta'dilde Rivayetlerin Muârazası: Hammâd b. Seleme'nin Kays b. Sa'd Rivayeti Özelinde". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/1 (2020), 138-158.
- Özçelik, Fikret, "Farklı Fikhî Hükümlerin Tezahüründe Hadislerin Rolü: Gaylân b. Seleme Rivayeti Örneği". *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*. 11/3 (Aralık 2019), 1112-1131.
- Süyûtî, Ebu'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî. *Tedribu'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*. Nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî. 2 Cilt. b.y.: Dâru Taybe/Tibe, ts.

- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. Nşr. Hamdî b. Abdulmecîd es-Selefi. 25 Cilt. Riyâd: y.y., 1983.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd. *el-Müsned*. Nşr. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî. 4 Cilt. Mısır: Dâru Hicr, 1419/1999.
- Tîbî, Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh et-Tîbî. *el-Hulâsa fî ma'rifeti'l-hadis*. Nşr. Ebû Âsım eş-Şevâmî el-Eserî. b.y.: y.y., 1430/2009.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî. *es-Sünen*. Nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.
- Uğur, Mücteba. *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Yücel, Ahmet. *Hadis İlminde Tenkit Terimleri ve İlgili Çalışmalar*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Mîzânu'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*. Nşr. Alî Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. 18 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1427/2006.

EXTENDED ABSTRACT

The narrative in question is about the Umm Sulaym's attitude on the day her and Abu Talha's son Abu Umayr died and about the Prophet's approach towards Umm Sulaym's attitude. According to the narrative, when Umm Sulaym's husband arrived home that evening she hid her son's death from him and pretended that nothing had happened. Moreover, she dressed up and had intercourse with her husband. When this situation was referred to the Prophet, He prayed for the blessing of the night the couple spent, as if confirming the behaviour of Umm Sulaym. In this narrative, there is a motion that underestimates the death of a child and praises the night spent. Regarding this narrative framed around the attitude against the death of a child, it has been attempted to clarify to what degree the issues at stake in regard to the attitudes of the Prophet and the mother of the child Umm Sulaym is reflective. To this end, all of the tarikhs have been gathered and evaluated with regard to isnad and text.

In hadith sources, it has been determined that the said narration includes 18 tarikhs. Sâbit al-Bünânî narrated from Enes in 10 tarikhs, while Ibn Sîrîn narrated in 4 tarikhs. Abdullah b. Avn, Humeyd et-Tavil, Ishak b. Abdillâh b. Abi Talha, and Abdullah b. Abdillâh b. Abu Talha are some of the names narrated from Enes in other tarikhs.

Within the context of the classical hadith methodology, no sanad can be considered weak for this hadith. Some of the sanads are authentic, while others are hasan-level. Even though there are some critical phrases, which are associated with weak narrators, -towards some of the narrators in the Sanads, no narrator has been considered weak.

There is an overall conformity between the texts of the tarikhs as to transmitting the nature of the subject. However, different phrases have been encountered in the texts that will change the meaning while interpreting the attitude of the Prophet against a child's decease which constitutes the main objective of this study. The same applies to the narratives ascribed to the attitude of Umm Sulaym.

When all the tarikhs of the narration were evaluated together, the sources and disposition of the narrators of some exaggerated expressions mentioned regarding the attitude of both the Prophet and Umm Sulaym could be determined. The factors that led to this determination were the common features of the narration regarding the sanad, common narrators, and common words.

There are two forms of expression displayed in the narratives regarding the Prophet's attitude against the incident. The first one is the expression implying a sense of indifference to a child's death, attributing importance to engaging into a spousal affair on the

day of their child's decease and praising it. The majority of the tarikhs of the narrative possess this command of language. However, while analyzing this form of expression, it is necessary to consider that the Prophet was in a state of comforting Abu Talha who visited him being furious at the incident, and the incident at stake had been already lived through. According to the second expression, the Prophet thought the intercourse on the day of the child's decease odd and was surprised by the situation. This manner of expression is considered as more reconciling with the Prophet's general attitude/the Sunnah reflecting his sensitivity and tenderness against deaths, in particular death of a child. Examining the texts of the 4 tarikhs all of which have been transmitted from Ibn Sîrîn and considering the common narrators and wording have helped to reach this interpretation.

Considering all the tarikhs on the subject, the following conclusion has been drawn about Umm Sulaym's behavior: she did not want to tell her husband, who returned home in the evening, of the child's death for unknown reasons. She should have made sure that her spouse had a good night because the infant probably was buried in the morning and there was little to do in the evening. She wanted to be certain that he was well-fed and rested. This is absolutely understandable. In terms of their intercourse, she may not have rejected such a request from her husband so that he does not understand the situation. Many tarikhs' narratives are well-suited to this kind of comprehension. Nonetheless, Umm Sulaym's behaviour was unnatural and unconventional. It is more appropriate to see his attitude as a personal attitude. In fact, her husband Abu Talha was deeply disturbed by this behaviour, became enraged, and felt compelled to go to the Prophet early in the morning and tell him of the situation. The fact that the Prophet thought the situation odd has been also manifested in hadith texts. It is difficult to comprehend the exaggerated and embellished anecdotes communicating that Umm Sulaym dressed up for her husband that night in a much more charming way than before and had intercourse so as to see him pleased. It is not possible to think of a woman who has lost her child exhibits such immoderate behaviors and to see these behaviours normal and tolerable. This way of behaviour is neither inherent nor religious. Conformity to nature is the most important characteristic of our religion.

Furthermore, as a result of this study it has been confirmed once again that assessing all tarikhs of a narrative together as well as the influence of narrator disposition on narratives is significant for checking the authenticity and proper understanding of the hadiths.